

บทที่ ๒

ศาสนทายาทและการสร้างศาสนทายาท

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงความเป็นมา ความหมาย ประเภท รูปแบบ และวิธีการในการสร้าง ศาสนทายาทรวมถึงบทบาทของศาสนทายาทในสมัยพุทธกาล ประเภท และรูปแบบวิธีการสร้าง ศาสนทายาทอย่างไร รูปแบบการสร้างศาสนทายาทในสมัยปัจจุบันรวมถึงบริบททางสังคม อันเป็นเขตพื้นที่ในการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาในบท ต่อไป

- ๒.๑ ความหมายของศาสนทายาท
- ๒.๒ ประเภทของศาสนทายาท
- ๒.๓ รูปแบบและวิธีการสร้างศาสนทายาทในสมัยพุทธกาล
- ๒.๔ ศาสนาทายาทในสมัยพุทธกาล
- ๒.๕ การสร้างบุคคลากรที่มีคุณภาพไว้สืบทอดพระพุทธศาสนา
- ๒.๖ รูปแบบการสร้างศาสนทายาทในสมัยปัจจุบัน
- ๒.๗ ระบบการศึกษาของสามเณรในปัจจุบันและการสัมฤทธิ์ผล
- ๒.๘ บริบททางสังคมของอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

๒.๑ ความหมายของศาสนทายาท

ศาสนทายาท มาจากคำว่า ศาสน+ทายาท = ศาสนทายาท ศาสน แปลว่า คำสอน หรือ ศาสนาในความหมายทั่วไป (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕:๓๕๘) คำว่า ทายาท แปลว่า ผู้สืบทอด ผู้สืบทอด ศาสนทายาทจึงหมายถึง ทายาทผู้สืบต่อพระศาสนา หรือ ผู้สืบทอดพระศาสนา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕:๓๕๒) ในที่นี้หมายถึง ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา

ในพระไตรปิฎกไม่พบหลักฐานว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัส คำว่า “ศาสนทายาท” นี้ไว้ แต่พบคำว่า “ธรรมทายาท” ในพระสูตรต่าง ๆ หลายแห่ง ซึ่งความหมายของคำนี้ ไม่ตรงกับ ความหมายของคำว่า “ศาสนทายาท” ตามความเข้าใจของชาวไทยพุทธส่วนใหญ่ในปัจจุบัน นอกจากนี้คำว่า “ธรรมทายาท” ที่พบในแต่ละพระสูตร ยังมีความหมายที่ต่างกัน โดยสามารถ จำแนกได้เป็น ๓ ความหมาย ได้แก่

๑. หมายถึงผู้ที่มีความเป็นอยู่ตามอย่างพระศาสดา ผู้ศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมเพื่อละกิเลสทั้งปวง เพื่อการบรรลุธรรมตามลำดับจนเข้าถึงความดับทุกข์ได้ ตามปฏิปทาทางพระศาสดา (ม.ม.๑๒/๒๕/๒๓)

๒. หมายถึง ผู้บรรลุธรรม และประกาศธรรมของพระศาสดา (ม.อ.๑๔/๕๓/๑๐๐)

๓. หมายถึง ผู้รับการสืบทอดความเป็นทายาทของพระศาสดา (ส.นิ.๑๖/๑๕๔/๒๕๕)

ในพระสูตรนี้แสดงการอ้างอิงความเป็นทายาทของพระพุทธเจ้า ของพระมหากัสสปเถระ โดยมีข้อความในเถรคาถา (ขุ.เถร.๒๖/๑๐๖/๕๑๓) และในอรรถกถา คำว่า“ธรรมทายาท” เป็นคำที่นำมาจากคำว่า “พรหมทายาท” ซึ่งเป็นคำกล่าวยกย่องวรรณะตนเองของพวกเขาว่า เป็นผู้มีความดีสูงกว่าวรรณะอื่นๆ ทั้งหมด เพราะเกิดจากพรหมเป็นทายาทของพรหม แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงนำคำนี้มาเปลี่ยนเป็น “ธรรมทายาท” และทรงอธิบายว่าไม่ว่าคนในวรรณะใดก็ตาม ผู้ใดประพฤติธรรมดำรงอยู่ในธรรมผู้นั้นย่อมถือว่าเป็นทายาทของธรรม เป็นผู้ประเสริฐ เพราะธรรมเป็นสิ่งประเสริฐที่สุด (อัครัญญสูตร, ที.ปา. ๑๑/๑๑๑-๑๑๓/๘๓-๘๘)

ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ได้พบคำว่า ศาสนทายาท ๒ แห่ง คือ ในอรรถกถาพระสูตรที่ขนิภายมหาวรรคและในอรรถกถาวินัย ชื่อ สมันตปาสาทิกา ได้กล่าวไว้ ดังนี้

ในอรรถกถาพระสูตรที่ขนิภาย มหาวรรค ชื่อสุมังคลวิลาสินี กล่าวถึงตอนที่พระมหากัสสปะ ตัดสินใจทำสังคายนาพระธรรมวินัย ในตอนหนึ่งมีความว่า “ เพราะฉะนั้น เราจำจะต้องทำสังคายนาพระธรรมวินัย เมื่อเป็นดังนี้ธรรมนี้ วินัยนี้ ก็จักมั่นคงเหมือนดอกไม้ที่กุมไว้ด้วยด้ายที่เหนียว ก็เพื่อประโยชน์อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จต้อนรับเรา ตลอดทาง ๓ คาจุด ประทานอุปสมบทด้วยโอวาท ๓ ประการ ทรงเปลี่ยนจิวรจากพระวรกาย ตรัสปฏิปทาเปรียบด้วยดวงจันทร์ ประหนึ่งสั่นมือในอากาศ ทรงยกย่องเราเป็นสักกายสักกั ทรงแมบความเป็นศาสนทายาท ๓ ครั้งว่า เมื่อภิกษุเช่นเราดำรงอยู่ ภิกษุชั่วผู้นี้จักไม่ได้ความเจริญในพระศาสนา” (ที. ม. อ. ๒๕๒๕: ๔๕๓)

ส่วนในอรรถกถาวินัย (ปฐมสมันตปาสาทิกา แปล เล่ม ๑, ๒๕๔๔:๘) พบในข้อความที่ พระโมคคัลลบุตรติสสเถระถวายพระพรแด่พระเจ้าอโศก ว่า “มหาบพิตร บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นผู้มั่งคั่งก็ตาม จะเป็นผู้ยากจนก็ตาม ให้บุตรผู้เป็นโอรสของตนบวช มหาบพิตร บุคคลนี้ท่านเรียกว่าเป็น ศาสนทายาท”

อรรถกถาแห่งพระสูตรข้างต้นมีข้อความที่ยืนยันการอ้างอิงความเป็นศาสนทายาท ซึ่งหมายถึงการสืบทอดภาระหน้าที่ด้านพระศาสนาต่อจากพระพุทธเจ้า ของพระมหากัสสปเถระและนอกจากนี้ยังมีข้อความในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ที่มาเสริมเรื่องนี้ให้ชัดเจนขึ้นอีก จากข้อความที่ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงทราบ ว่า กัสสปะผู้นี้จักเป็นผู้ดำรงวงศ์พระสัทธรรมของเรา” ดังนี้แล้ว ทรงอนุเคราะห์ดูพระราชาทรงทราบพระราชโอรสผู้จะดำรงวงศ์สกุลของพระองค์แล้ว ทรง

อนุเคราะห์ด้วยการทรงมอบเกาะของพระองค์และพระอิสริยยศ ฉะนั้น (ปฐมสมันตปาสาทิกา แปลเล่ม ๑, ๒๕๔๔:๘)

ส่วนคำว่า “ศาสนทายาท” ที่ปรากฏในอรรถกถาวินัย มีการใช้กับบุคคลธรรมดา คือ พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งแตกต่างจากคำที่พบในอรรถกถาพระสูตร ที่ใช้คำนี้ กับ พระมหากัสสปเถระ โดยผู้ที่แต่งอรรถกถานี้เป็นบุคคลคนเดียวกัน นั่นคือ พระพุทธโฆษาจารย์ แต่เมื่อได้ค้นในคัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งมีเนื้อหาในส่วนนี้คล้ายกับอรรถกถาสมันตปาสาทิกา พบว่า ข้อความที่คล้ายกันนี้ ท่านใช้คำว่า พระเจ้าอโศก “เป็นญาติในพระศาสนา” ไม่ใช่ ศาสนทายาท (ซึ่งท่านอาจหมายถึงบุคคลผู้ได้บรรพชาหรืออุปสมบทเท่านั้น ที่นับเป็นศาสนทายาท) (กรมศิลปากร, ๒๕๓๔:๑๒๗)

มหาภิกขิตพัฒนา ศรีนาค (๒๕๕๐:๓๕-๓๘) “แนวโน้มวิกฤตพระสงฆ์ศาสนทายาท เนื่องด้วยการบวชในสังคมไทยปัจจุบัน: ศึกษาเฉพาะกรณีการบวชระยะสั้นของพระสงฆ์ในกรุงเทพมหานครและจังหวัดราชบุรี” ได้กล่าวถึง “ศาสนทายาท” ที่ใช้ในบริบทที่ต่างกัน พบว่า พระพุทธโฆษาจารย์ ได้พยายามทำให้ความเป็นศาสนทายาทของพระมหากัสสปเถระ และของพระเจ้าอโศกมหาราชเชื่อมโยงกันในเรื่องของการธำรงรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนาซึ่งอธิบายว่าการที่พระมหากัสสปะ ได้ตระหนักถึงความเป็นศาสนทายาท ซึ่งจะต้องดำรงวงศ์พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า จึงได้ชักชวนพระสงฆ์ทำปฐมสังคายนาขึ้น ผลจากการทำสังคายนาทำให้เกิดการเวียน คือทรงจำ พระธรรมวินัยและมีการสั่งสอนสืบต่อกันต่อมาอย่างมีระบบ จนมาถึงยุคของพระโมคคัลลิตบุตรติสสเถระ ซึ่งตรงกับรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา นิภายเถรวาทเป็นอย่างดี พระโมคคัลลิตบุตรติสสเถระเห็นเป็นโอกาสที่จะเผยแพร่พระพุทธศาสนาเถรวาทให้กว้างขวางออกไปยิ่งขึ้น จึงได้ยกให้พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นศาสนทายาท โดยมีเงื่อนไขว่า ต้องทรงอนุญาตให้พระโอรสหรือพระธิดาออกผนวช ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงอนุญาตให้พระมหินทกุมารทรงผนวช ทั้งนี้ความเป็นศาสนทายาทที่แท้จริงมิใช่อยู่ว่าพระเจ้าอโศกมหาราช แต่กลับอยู่ที่การผนวชของพระมหินทกุมาร เพราะเมื่อทรงผนวชแล้วพระอุปัชฌาย์ คือ พระโมคคัลลิตบุตรติสสเถระ ได้ให้ท่านเล่าเรียนพระธรรมวินัยแล้ว ในเวลาต่อมาได้ส่งท่านไปประกาศพระศาสนายังเกาะสิงหล คือประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตาม หากจะถือว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นศาสนทายาท ก็ควรจะเป็นศาสนทายาทในความหมายว่า เป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา

สรุปคำว่า “ศาสนทายาท” ในคัมภีร์อรรถกถา มีความหมาย ๒ ประการ คือ ประการแรก หมายถึงผู้ธำรงรักษาพระศาสนาด้วยการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและสั่งสอนสืบต่อกันมา ส่วนประการที่ ๒ หมายถึง ศาสนทายาทในความหมายว่า ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา

สำหรับการใช้คำว่า “ศาสนทายาท” ของชาวพุทธในประเทศไทย (ทั้งพระสงฆ์และฆราวาส) ในปัจจุบันนี้ใช้ตาม ๆ กันมา โดยมีพระสงฆ์ที่ได้ศึกษาอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ซึ่ง

เป็นคำร่าในหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลีชั้นกลางถึงชั้นสูงของคณะสงฆ์ ได้นำคำว่า “ศาสนทายาท” ที่ใช้เรียกพระเจ้าอโศกมหาราช จากคัมภีร์นี้ จึงนำมาใช้เรียกพระสงฆ์สามเณรทั้งหมดว่าเป็นศาสนทายาท โดยที่ได้มีการวิเคราะห์ถึงที่มาและความหมายที่แท้จริง ส่วนการใช้คำว่า ศาสนทายาท อีกทางหนึ่ง ได้จากการวิเคราะห์คุณสมบัติของพุทธบริษัททั้ง ๔ ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจหลักศาสนาอย่างแท้จริง สามารถแนะนำผู้อื่นได้และยังสามารถปกป้องพระศาสนาได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสคุณสมบัตินี้ไว้ในมหาปรินิพพานสูตร (ที่.ม.๑๐/๑๗๕/๑๒๔) ท่านที่ใช้คำว่า “ศาสนทายาท” ตามแนวนี มีเป็นส่วนน้อยตัวอย่างเช่น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต, ๒๕๔๒:๑๗๘)

ดังนั้นจึงสรุปคำว่า “ศาสนทายาท” อย่างกว้างๆ ได้ว่าศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา หมายถึง พุทธบริษัททั้ง ๔ ประกอบด้วย ฝ่ายนักรบวช หรือบรรพชิตและฝ่ายฆราวาส ที่มีหน้าที่ร่วมกันในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา โดยฝ่ายบรรพชิตโดยเฉพาะพระสงฆ์มีบทบาทหลักในการศึกษาพระธรรมวินัยและสั่งสอนสืบต่อไป ส่วนฝ่ายฆราวาสมีบทบาทหลักในการอุปถัมภ์การสืบทอดพระศาสนา ทั้งบรรพชิตและฆราวาสผู้จะเป็น ศาสนทายาท พึงมีคุณสมบัติ คือ มีความรู้ความเข้าใจหลักศาสนา มีการปฏิบัติตามหลักศาสนา ดำเนินตามปฏิปทาของพระศาสดา และมีความสามารถที่จะปกป้องหลักการของพระพุทธศาสนาจากภัยภายนอกได้

๒.๒ ประเภทของศาสนทายาท

พระพุทธศาสนานั้นประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๕ ประการด้วยกัน กล่าวคือ ศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนวัตถุ เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบดังกล่าว เราจะเห็นว่า ศาสดาคือพระพุทธเจ้า กับศาสนธรรมอันได้แก่หลักคำสอนที่พระองค์ทรงค้นพบและนำมาเผยแผ่แก่ประชาชนโดยทั่วไปยังคงอยู่โดยมิได้ประสบกับสภาวะวิฤทธิหรือเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กำลังดำเนินอยู่แต่ประการใด สำหรับศาสนพิธีและศาสนวัตถุ นั้น ถึงแม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ไม่ค่อยสอดคล้องกับพระธรรมวินัยบ้าง แต่เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ศาสนาพิธีและศาสนวัตถุต้องเผชิญกับสภาวะวิฤตินั้น ก็คือศาสนบุคคลนั่นเอง ดังที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ในศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒: ๑๑) ได้ชี้ให้เห็นถึงประเด็นดังกล่าวว่า “การที่เราบอกว่าพุทธศาสนาวิกฤตินั้น เนื้อแท้จริง ๆ แล้ว สิ่งที่วิฤทธิมิใช่พระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอน เพราะว่าทั้งสองสิ่งนี้เชื่อมโยงกันเป็นหนึ่งเดียวแต่สิ่งที่ถือได้ว่าประสบความความวิฤติอย่างหนักก็คือ พุทธศาสนิกชนต่างหาก ฉะนั้น จากนั้นดังกล่าวพอเป็นดัชนีในการที่จะบ่งชี้ได้ว่าตัวแปรสำคัญที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเจริญงอกงามหรือประสบกับความเสื่อมสูญลงก่อนถึงเวลาอันควรนั้นคือ พุทธศาสนิกชน หรือจะกล่าวอีกนัยก็คือ ศาสนบุคคล หรือ ศาสนทายาท นั่นเอง

เมื่อกล่าวถึงศาสนบุคคลหรือศาสนทายาทโดยภาพรวมในทางพระพุทธศาสนานั้น ประกอบด้วยสมาชิกที่สำคัญอยู่ ๔ ประเภท หรือที่เรียกว่าพุทธบริษัท ๔ คือ

- ๑) พระภิกษุ นักบวชชาย
- ๒) พระภิกษุณี นักบวชหญิง
- ๓) อุบาสก ฆราวาสชาย
- ๔) อุบาสิกา ฆราวาสหญิง

สำหรับพระภิกษุนั้นหมายรวมไปถึงสามเณรด้วย ส่วนพระภิกษุณีสงฆ์ก็หมายรวมไปถึงสามเณรี เช่นกัน เพราะทั้งสามเณรและสามเณรี ต่างมีความหมายถึงเหล่ากอแห่งศาสนทายาทเหมือนกัน

มหาคติพัฒนา ศรีนาค (๒๕๕๐: ๑๑๓) ได้สรุปคำว่า ศาสนทายาทโดยแบ่งตามประเภท ได้ ๒ ประเภท คือ

๑. ศาสนทายาทฝ่ายอุปัชฌาย์

๒. ศาสนทายาทฝ่ายศึกษาหลักธรรม (ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ) และเผยแผ่พระพุทธศาสนา

วิกฤติการณ์ที่เกี่ยวกับพุทธบริษัทในด้านต่าง ๆ ข้างต้นปรากฏเด่นชัดมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการตั้งข้อสังเกตของหลาย ๆ ฝ่ายด้วยกัน พุทธทาส ภิกขุ (๒๕๔๑: ๑๐) ได้ชี้ให้เห็นถึงวิกฤติการณ์ที่เกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมไทยเอาไว้ว่า สังคมในปัจจุบันนี้ ต้องประสบกับสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ เพราะผู้คนในสังคมขาดคุณธรรมและจริยธรรม

๒.๓ รูปแบบและวิธีการสร้างศาสนทายาทในสมัยพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาลหรือในระบอบการประกาศศาสนาของพระพุทธองค์ บรรดาพระสาวกและสาวิกาทั้งหลาย ยังไม่จัดว่าเป็นศาสนทายาท (ตามความหมายที่เข้าใจกันในปัจจุบัน) ได้ แต่คงเรียกได้ว่าเป็นธรรมทายาท เพราะแต่ละท่านที่บวชเข้ามาในพระศาสนาล้วนมีความประสงค์ที่จะเข้าถึงความหลุดพ้น จึงมุ่งบำเพ็ญความเพียรเพื่อให้บรรลุผลตามความประสงค์นั้น การดำเนินตามปฏิปทาของพระศาสดา การปฏิบัติธรรมที่พระองค์ทรงแนะนำสั่งสอน จนถึงการบรรลุผลของท่านเหล่านั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมทายาท เพราะรับมรดกธรรมของพระศาสดาจนกระทั่งพระพุทธศาสนาได้มีลักษณะของสถาบันศาสนา คือการที่ผู้นำของแคว้นใหญ่ในชมพูทวีปและประชาชนส่วนใหญ่ในแคว้นนั้น ๆ ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา มอบตนเป็นพุทธมามกะ การเผยแผ่ศาสนาจึงได้ทำอย่างเป็นระบบคล้ายกับกองทัพที่จะยกออกไปรบ โดยเปรียบพระพุทธเจ้าเป็นดุจพระธรรมราชา มีพระอัครสาวกเบื้องขวาคือพระสารีบุตรเป็นดุจพระธรรมเสนาบดี ทั้งทรงยกย่องพระสาวกและพระสาวิกาทั้งที่เป็นบรรพชิตและฆราวาสที่มีคุณสมบัติโดดเด่นในด้านต่าง ๆ

ขึ้นเป็นเอกทัศคะ คุณเป็นผู้นำในงานพระศาสนาในแต่ละด้าน ดังนั้นพระภิกษุที่ดี พระภิกษุณีสงฆ์ที่ดี รวมทั้งอุบาสกและอุบาสิกาที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันพระพุทธศาสนา จึงมีลักษณะของศาสนทายาทชัดเจนขึ้น

ในพุทธกาลคือก่อนพุทธเจ้าจะปรินิพพาน มีหลักฐานในพระสูตร (ที.ม.๑๐/๑๗๕/๑๒๔) แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระดำรัสในการฝากฝังพระพุทธศาสนาไว้กับพุทธบริษัททั้ง ๔ ในฐานะที่เป็นศาสนทายาท โดยที่พุทธบริษัททั้ง ๔ นั้นต้องมีคุณสมบัติในการเป็นผู้เผยแพร่งานศาสนาได้ สามารถแนะนำสั่งสอนธรรมแก่ผู้อื่นได้ และนอกจากนี้ยังต้องสามารถปกป้องพระพุทธศาสนาได้ แต่ในพุทธบริษัททั้ง ๔ นั้น ฝ่ายที่มีคุณสมบัติเหล่านี้ครบบริบูรณ์และสามารถทำหน้าที่ศาสนทายาทได้อย่างเต็มที่ก็คือฝ่ายบรรพชิต โดยเฉพาะภิกษุสงฆ์ เพราะมีโอกาสศึกษาและปฏิบัติธรรมมากกว่าฆราวาสและอยู่ใกล้ชิดศาสนามากกว่า ดังนั้นเมื่อฆราวาสไม่มีคุณสมบัติบริบูรณ์ในด้านการเผยแพร่งานศาสนาได้ จึงได้เป็นฝ่ายอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาไปโดยปริยาย อย่างไรก็ตามลำดับของการเกิดขึ้นของศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาคือพุทธบริษัททั้ง ๔ นั้นปรากฏว่า บริษัทที่เกิดขึ้นก่อนบริษัทอื่นทั้งหมด คืออุบาสิกา (พระนางสุชาดา) ถัดจากนั้นเป็นอุบาสก (ตปุสสะและภัลลิกะ) ภิกษุ (พระอัญญาโกณฑัญญะ) และภิกษุณี (พระนางมหาปชาบดีโคตมี) ตามลำดับ

การสืบต่อศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาในระยะแรกเป็นการสืบต่อทางศาสนธรรม เริ่มจากพระสาวกรุ่นแรกที่ได้บรรลุธรรมแล้ว แล้วยกย้ายกันไปประกาศศาสนธรรม ผู้มีศรัทธาปรารถนาจะออกบวชก็นำมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อให้ประทานการอุปสมบท เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้นำหลานชื่อปุณณมันตานีบุตรมาทูลขออุปสมบท ต่อมาพระพุทธองค์จึงได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกสามารถที่จะทำการบรรพชาอุปสมบท กุลบุตรเองได้ อีกทั้งมีความสามารถที่จะอบรมสั่งสอนให้ศิษย์ตั้งอยู่ในพระธรรมวินัยและหมั่นบำเพ็ญความเพียรเพื่อการบรรลุมรรคผลเท่ากันเหล่านั้นเมื่อบรรลุมรรคผลแล้วก็ช่วยกันประกาศศาสนธรรมต่อไป

ในภายหลังเมื่อพระพุทธศาสนาตั้งมั่นในชมพูทวีป จนกลายเป็นสถาบันศาสนาหลักไปแล้ว กระบวนการสืบต่อศาสนาจึงเริ่มซับซ้อนมากขึ้น จากการที่พระอุปัชฌาย์อาจารย์มุ่งสอนศิษย์เพียงเพื่อให้บรรลุธรรมตามเท่านั้น ก็เพิ่มให้ความรู้แก่ศิษย์ในหลักของพระธรรมและพระวินัยอย่างเป็นระบบมากขึ้น เช่นพระอาจารย์ที่มีความทรงจำพระธรรมได้มากก็เรียกว่า พระธรรมธรม มีหน้าที่ในการสอนศิษย์ให้มีความรู้ในด้านหลักธรรม ส่วนพระอาจารย์ที่ทรงจำพระวินัยได้มาก ก็ได้เป็นพระวินัยธร มีหน้าที่สั่งสอนให้ศิษย์มีความรู้ในด้านพระวินัย

ดังนั้นกระบวนการสืบต่อศาสนทายาทในระยะหลังจึงไม่เพียงแต่การบวชเข้ามาแล้ว บำเพ็ญเพียรจนบรรลุธรรม และอบรมสั่งสอนศิษย์ให้บรรลุตามเท่านั้น แต่ยังได้มีการสืบสาน

ความรู้ทางด้านพระธรรมวินัย โดยมีการเรียนการสอนอีกด้วย ซึ่งอาจเรียกโดยสรุปว่า การสืบต่อศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาก็คือ “การบวชเรียน” นั่นเอง

ในระยะแรกของการประดิษฐานพระพุทธศาสนา การสืบทอดศาสนธรรมในฐานะที่เรียกว่า ธรรมทายาท ยังคงเป็นการทำเพื่อประโยชน์ตนเอง และประโยชน์ผู้อื่น (ตนเองบรรลุธรรมแล้วสอนผู้อื่นต่อ) ต่อมาจึงมีการเผยแผ่ศาสนาอย่างเป็นระบบขึ้น และมีการเล่าเรียนพระธรรมวินัย พระสาวกต่างรับฐานะของพระศาสนาตามความสามารถของตน ในการเผยแผ่ธำรงรักษา รวมถึงปกป้องพระธรรมวินัยคือพระศาสนา จนกระทั่งพระพุทธองค์ทรงชราภาพก่อนเข้าสู่ปรินิพพาน พระองค์ได้ตรัสพระพุทธดำรัสที่สำคัญไว้ว่า “พระธรรมวินัย จักเป็นศาสดาแทนพระองค์” (ที.ม.๑๐/๒๑๖/๑๖๔)

ตั้งนั้นการธำรงรักษาพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นองค์แทนพระบรมศาสดา จึงเป็นภาระหน้าที่อันสำคัญยิ่งของพุทธบริษัททั้ง ๔ โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ ที่จะต้องรับภาระดังกล่าว ในฐานะศาสนทายาท ท่านเหล่านั้นได้ช่วยกันธำรงรักษาพระธรรมวินัยซึ่งเป็นตัวแทนพระศาสดา และถือเป็นตัวพระศาสนา ด้วยการสังคายนา เล่าเรียน และสั่งสอนสืบต่อกันต่อมาถึงปัจจุบัน เพราะเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องมีศาสนทายาท

ศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา ได้ช่วยพระพุทธเจ้าประกาศเผยแผ่ศาสนามาโดยตลอด มีทั้งที่ติดตามพระพุทธองค์ไปประกาศศาสนาตามสถานที่ตั้ง และที่แยกไปประกาศศาสนาด้วยตนเอง พระสาวกที่แยกตนไปประกาศศาสนาในภูมิภาคต่าง ๆ ของตนเองนั้น มีส่วนสำคัญในการทำให้พระศาสนาสามารถแผ่ขยายออกไปได้อย่างกว้างขวาง เช่น พระรัฐบาลได้ทำให้พระเจ้าโกรัพะแห่งแคว้นกุรุและชาวเมืองได้รู้จักและเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนามีการสร้างทายาทโดยการเผยแผ่ธรรม เพื่อโน้มน้าวใจกุลบุตรให้เข้ามาบวชเรียนหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในระยะแรกคืออนุปพพิกกา ที่ทรงแสดงให้กุลบุตรเห็นประโยชน์ของการทำความดี ในทางฆราวาสได้แก่การให้ทานและการรักษาศีลซึ่งจะมีวิบากคือเสวยทิพย์สุขบนสวรรค์ แต่ท้ายที่สุดตรัสถึงประโยชน์ที่ประเสริฐกว่านั้นคือการออกบวชนั่นเอง เมื่อเหล่ากุลบุตรมีศรัทธาขอเข้ามาบวช พระพุทธองค์ทรงมีวิธีการรับกุลบุตรเหล่านั้นเข้ามาเป็นภิกษุ เรียกวิธีการนี้ว่า “อุปสัมปทา” อุปสัมปทธรรมนี้เป็นวิธีการคัดเลือกบุคคลเข้ามาเป็นศาสนทายาทในพระศาสนา พระพุทธเจ้าทรงวางหลักเกณฑ์ไว้อย่างละเอียดและรัดกุมเพื่อให้ได้ศาสนทายาทที่มีคุณภาพไว้สืบทอดพระพุทธศาสนา

วิธีอุปสัมปทธรรมที่ในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่หลายวิธีด้วยกัน เช่น พระพุทธเจ้าทรงรับกุลบุตรผู้ได้ธรรมจักขุเข้าเป็นภิกษุในพระศาสนาด้วยพระองค์เอง ทรงใช้คำสั้น ๆ ง่าย ๆ ว่า “เอहि ภิกขุ” (เธอจงมาเป็นภิกษุ) เท่านั้น ก็เป็นอันเสร็จพิธี

ในปัจจุบันการให้กุลบุตรเข้ามาเป็นศาสนทายาทใช้อุปสมบทกรรมเพียง ๒ วิธี คือหากรับศาสนทายาทที่เป็นสามเณรก็ใช้ ดิสรณคมนุปสัมปทา ได้แก่การให้ผู้บวชรับไตรสรณคมน์ ส่วนวิธีรับศาสนทายาทที่เป็นภิกษุก็ใช้วิธี ญัตติจตุตถกรรมวาจา ซึ่งเป็นวิธีการคัดเลือกผู้บวช ในชั้นแรกพระอุปัชฌาย์ต้องคัดเลือกผู้บวชที่มีคุณสมบัติเหมาะสมหลังจากนั้น ที่ประชุมสงฆ์จะทำการกลั่นกรอง แล้วมีมติโดยเสียงที่เป็นเอกฉันท์ว่าจะรับกุลบุตรนั้นเข้าหมู่หรือไม่

ส่วนพิธีการบวชนั้นในทางพระวินัย เรียกว่า “พิธีทำสังฆกรรม” เป็นการทำให้พิธีกรรมเฉพาะหมู่ของสงฆ์และถือเป็นกิจที่ถึงทำ โดยที่ประชุมสงฆ์สังฆกรรมเรียกว่าญัตติจตุตถกรรม หมายถึงกรรมมีญัตติเป็นที่สี่ คือ เป็นกรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสาวดอนุสาวนาถึง ๓ หน เพื่อสงฆ์คือที่ประชุมนั้นจะได้มีเวลาพิจารณาหลายเที่ยวว่าจะอนุมติหรือไม่ถือเป็นสังฆกรรมที่สำคัญในการอุปสมบทพิธี หรือ “ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา” แปลว่า การอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม ได้แก่วิธีอุปสมบทที่สงฆ์เป็นผู้กระทำการที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน โดยภิกษุสงฆ์ประชุมครบองค์กำหนด ภายในเขตประชุมซึ่งเรียกว่า “สีมา” แล้วกล่าววาจาประกาศเรื่องความที่จะรับคนนั้นเข้าหมู่ และได้รับความยินยอมของภิกษุทั้งปวงผู้เข้าประชุมเป็นสงฆ์นั้น

ดังนั้นจึงสรุปพิธีบรรพชาอุปสมบทในสมัยพุทธกาลนั้นมี ๘ วิธีดังนี้

๑. เอหิ ภิกขุอุปสัมปทา
๒. ดิสรณคมนุปสัมปทา
๓. โอวาทปฎิภคคหฺนุปสัมปทา
๔. ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา
๕. ปัญหาพยากรณฺหฺนุปสัมปทา
๖. ครุธรรมปฎิภคคหฺนุปสัมปทา
๗. อัญญาจิกขาอุปสัมปทา
๘. ทูเคนอุปสัมปทา

๑. เอหิภิกขุอุปสัมปทา การอุปสมบทหรือการบวชด้วยวิธีนี้ เป็นวิธีการเฉพาะพระพุทธรองค์เท่านั้นที่จะทรงประทานการอุปสมบทแบบเอหิภิกขุได้ เหล่าอริยสาวกรูปอื่นไม่สามารถที่จะกระทำได้ พระพุทธรองค์ทรงประทานการอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นรูปแรกในพระพุทธศาสนา แต่เป็นที่น่าสังเกตคือในส่วนที่บุคคลจะเข้ามาบวชด้วยวิธีนี้ ส่วนมากเป็นพระอรหันต์หรือไม่ก็เป็นพระอริยบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่งมาก่อนแล้วหนังสือคู่มืออุปชฌาย์ได้กล่าวถึงการบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาเอาไว้ว่า (คู่มือพระอุปัชฌาย์ ๒๕๔๐: ๕๕.) เอหิภิกขุอุปสัมปทา มี ๒ ประเภท คือ

๑) บุคคลที่ยังไม่ได้บรรลुพระอรหัตต์หรือคุณธรรมขั้นสูงสุด พระพุทธองค์ทรงประทานอุปสมบทด้วยพระวาจาว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” เช่น ทรงประทานการอุปสมบทแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ ผู้ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว เป็นพระโสดาบัน แต่ยังไม่บรรลุพระอรหัตต์ วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๒/๗๓)

๒) แต่ถ้าบุคคลนั้นได้บรรลุพระอรหัตต์หรือคุณธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ก็จะทรงประทานการอุปสมบทด้วยพระวาจาว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” เช่น ทรงประทานการอุปสมบทแก่พระยสะผู้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วบรรลุพระอรหัตต์ ด้วยพุทธดำรัสดังกล่าวนี้ กุลบุตรที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ในพระพุทธศาสนาก็จะเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์ (วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕)

๒. **ติสรณคมนุปสัมปทา** คือ การอุปสมบทด้วยวิธีที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เหล่าอริยสาวกของพระองค์ดำเนินการกันเอง สืบเนื่องจากที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่ พระปัญจวัคคีย์จนบรรลุเป็นพระอรหัตต์ จากนั้นไม่นาน ก็มีผู้ขอบวชและตรัสรู้ตามถึง ๖๐ รูป พระองค์เห็นว่ามิพุทธสาวกมากพอที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แผ่ขยายให้กว้างขวางต่อไป จึง กำหนดเป้าหมายในการประกาศพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนด้วยพุทธดำรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอ จงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีรูป คือกิเลสในจักขุน้อย เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอรุเวลาเสนาณิกมเพื่อแสดงธรรม” (วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐) และปรากฏว่ามีกุลบุตรที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ขออุปสมบทหรือบวชกับเหล่าพระอริยสาวกเหล่านั้น ทำให้ลำบากในการเดินทางนำกุลบุตรผู้มีศรัทธาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ แล้วกราบขอให้พระพุทธองค์ทรงประทานการบรรพชาอุปสมบทแก่ผู้มีศรัทธาเหล่านั้น

พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงความยากลำบากของเหล่าพระอริยสาวก แล้วทรงประทานการอุปสมบทด้วยวิธีติสรณคมนุปสัมปทา คืออนุญาตให้สาวกของพระองค์ทำการอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาได้ กล่าวคือ ถ้ากุลบุตรผู้มีศรัทธาขอบวช ขอให้กุลบุตรผู้ประสงค์จะบรรพชาอุปสมบทปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ให้เรียบร้อยแล้วก็มลงกราบพระภิกษุ แล้วประนมมือกล่าวคำปฏิญาณตนตามคำของภิกษุ ๓ ครั้งว่า “ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้า

ขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง (วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒-๔๓) เมื่อ
 กุลบุตรกระทำเช่นนี้แล้ว การอุปสมบทเป็นพระภิกษุสมบูรณ์แบบตามพุทธประสงค์ การอุปสมบท
 ด้วยวิธีติสธกมนูปสัมปทา แยกเป็น ๒ ขั้นตอน (คู่มือพระอุปัชฌาย์ ๒๕๔๐: ๕๖) คือ

- ๑) การครองผ้ากาสายะ เป็นการให้บรรพชา
- ๒) การให้รับสรณคมน์ เป็นการให้อุปสมบท

๓. โอวาทปฏิคคหณูปสัมปทา หรือ การรับโอวาท ๓ ข้อ คือการอุปสมบทด้วยวิธีนี้
 พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่พระมหากัสสปะเพียงรูปเดียวเท่านั้น กล่าวคือเดิมท่านชื่อปิปลิมาณพ
 แต่งงานกับนางภัททกาปิลาณี ทั้งสองหลังจากแต่งงานกันแล้วไม่ได้อยู่เยี่ยงสามีภรรยาผู้อื่น ด้วยใจ
 รักความสงบจึงคิดว่า การที่เราอยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้ถึงที่สุดได้ยากยิ่ง จึงปลง
 ผมนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกจากเรือนแล้วธฺฐานบวชเป็นบรรพชิตเจาะจงเฉพาะพระอรหันต์ที่มี
 อยู่ใน โลก จากนั้น จึงเดินค้นหาพระอรหันต์ในแดนต่าง ๆ จนกระทั่งได้พบพระพุทธเจ้าขณะกำลัง
 ประทับอยู่ที่พหุุตตเจดีย์ ซึ่งอยู่ระหว่างกรุงราชคฤห์กับหมู่บ้านนาลันทา พระมหากัสสปะจึงเดิน
 ตรงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบแทบพระบาทของพระองค์ พร้อมทั้งกล่าวว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้
 เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอเป็นสาวกของพระองค์” จากนั้นพระ
 พุทธองค์จึงประทานการอุปสมบทด้วยโอวาท ๓ แก่พระมหากัสสปะรับไปศึกษาและปฏิบัติ มี
 ใจความว่า

- ๑) เราจักเข้าไปตั้งหิริโอตตัปปะในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระ นวกะ และมัชฌิมะ
- ๒) เราจักฟังธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ประกอบด้วยกุศล
- ๓) เราจักไม่ละกายคตาสติที่ประกอบด้วยความสำราญอันเป็นกุศล (ส.นิ. (ไทย)

๑๖/๑๕๔/๒๕๖-๒๕๘)

๔. ญัตติจตุตถกรรมวาจา คือการอุปสมบทหรือการบวชด้วยการสวดญัตติโดยต้องใช้
 จำนวนสงฆ์ในการกระทำ สืบเนื่องจากที่พระพุทธองค์ทรงประทานการอุปสมบทด้วย วิธีติสธก
 มนูปสัมปทา โดยให้เหล่าพระอริยะสาวกของพระองค์ทำการอุปสมบทให้กับกุลบุตรผู้มีศรัทธา
 เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ต่อมาปรากฏว่ามีข้อบกพร่องบางประการที่ทำให้พระพุทธศาสนาวั
 หมอง พระพุทธองค์จึงทรงห้ามไม่ให้ทำการอุปสมบทด้วยวิธีติสธกมนูปสัมปทา และก็ทรง
 อนุญาตให้กระทำการอุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา (ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๖-๒๕๘)
 โดยกำหนดดังต่อไปนี้

- ๑) ในชนบทที่อยู่ห่างไกลความเจริญให้ประชุมสงฆ์อย่างน้อย ๕ รูป

๒) ในตัวเมืองหรืออยู่ในถิ่นเจริญให้ประชุมสงฆ์อย่างน้อย ๑๐ รูป ขึ้นไป

การอุปสมบทให้แก่กุลบุตรด้วยวิธีนี้ คณะสงฆ์ต้องร่วมกันพิจารณา และผู้ที่จะเป็นอุปัชฌาย์ หรือประธานสงฆ์นั้น จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ ฉลาด สามารถ และมีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป (วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๒/๑๒๑) ส่วนกุลบุตรที่จะขอทำการอุปสมบทนั้น จะต้องมิใช่มีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี บริบูรณ์ และไม่เป็นโรคติดต่อ เช่น โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมือกรือโรคลมบ้าหมู และไม่มีหนี้สิน ไม่เป็นโจรผู้ร้าย ได้รับการอนุญาตจากบิดามารดาของตนเสียก่อน มีอัฐบริวารสมบูรณ์ครบถ้วน(วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๕๗-๕๘) และการอุปสมบทด้วยวิธีนี้ใช้สืบมาตราบจนทุกวันนี้

๕. ปัญหาพยากรณ์สัมปทา หรือการบวชด้วยวิธี ทายัชชอุปสัมปทา ทรงประทานแก่สามเณรที่เป็นพระอรหันต์ โดยการถามปัญหาวิธีนี้ได้ทรงประทานให้กับโสฬสสามเณร และสุมนสามเณร

๖. ครุธรรมปฏิบัติหยาบสัมปทา วิธีนี้พระพุทธเจ้าทรงทำด้วยการให้สตรีผู้ประสงค์จะบวชรับครุธรรม ๘ ประการเป็นวิธีที่ได้อนุญาตอุปสมบทให้แก่พระนางมหาปชาบดีโคตรมี

๗. อัฐวาจิกอุปสัมปทา วิธีบรรพชาอุปสมบทนี้เป็นวิธีบวชของนางภิกษุณี หมายถึงการบวชด้วยวาจา ๘ ครั้ง คือการทำญัตติจุดตุลถกัมมวาจา ๒ ครั้ง จากฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ ๑ ครั้ง ฝ่ายภิกษุณี ๑ ครั้ง

๘. ทูตอุปสัมปทา วิธีนี้ พระพุทธเจ้าทรงทำด้วยการให้ผู้แทนพระองค์ไปบวชแก่ผู้ที่ประสงค์จะบวช เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เป็นการอุปสมบทของนางคณิกาชื่อ อัทธกาสี (วิ.มหา ๑/๔๕/๒๕๔)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การบวชในพระพุทธศาสนา มีวิธีการบวช ๘ วิธี ในวิธีที่ ๖ ที่ ๗ และที่ ๘ เป็นวิธีบวชสำหรับภิกษุณีในสมัยพุทธกาล ส่วนวิธีที่ ๑-๕ เป็นวิธีบวช เรียกว่าบรรพชาอุปสมบทให้กับสามเณรและพระภิกษุ วิธีบรรพชาอุปสมบทที่ยังใช้อยู่ถึงปัจจุบัน คือ ดิสรณคมนุปสัมปทา และญัตติจุดตุลถกัมมวาจา สำหรับกุลบุตรผู้ที่บวชในพระพุทธศาสนาต้องมีความพร้อมที่จะเสียสละความสุขส่วนตนที่เป็นโลกียสุข แล้วมุ่งหวังเข้าประพฤติปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ และงดเว้นจากความชั่วทางกาย วาจา และใจ และการบวชนั้นมีกระบวนการกลั่นกรองผู้ที่เข้ามาบวช โดยคณะสงฆ์เป็นผู้พิจารณาร่วมกัน และให้การยอมรับในที่ประชุมสงฆ์จึงเป็นที่ยุติ หลังจากนั้นก็มีมอบภาระหน้าที่การดูแลอบรมสั่งสอนผู้บวชใหม่ให้กับอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนามีกระบวนการที่รัดกุมและเข้มงวดในการกลั่นกรองรับผู้ที่เข้ามาบวช เพราะว่าผู้ที่บวชแล้วต้องอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัยเดียวกันอันเป็นหลักการดำเนินชีวิตนั่นเอง

การบวชพระ ถือเป็นพิธีที่สำคัญอย่างยิ่งในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาโดยมีศาสนทายาท คือพระภิกษุสงฆ์เป็นแกนนำในอันที่จะรักษาหรือดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไปเกินกว่า ๕,๐๐๐ ปีขึ้นไป ถึงจะมีคำกล่าวที่ว่าพุทธศาสนาจะเจริญหรือเสื่อมก็ขึ้นอยู่กับพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกาที่จริง แต่ปัจจุบันสำหรับพระพุทธศาสนาในฝ่ายเถรวาทนั้นถือว่าไม่มีภิกษุณีหลงเหลืออยู่แล้ว คงเหลือก็แต่ภิกษุสามเณร อุบาสกและอุบาสิกาเท่านั้น ดังนั้นผู้ที่สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาโดยตรง ก็คือพระภิกษุสงฆ์สามเณรซึ่งครองเพศเป็นนักบวชมีเครื่องนุ่งห่มสีเหลืองหม่นเป็นสัญลักษณ์ อันเป็นธงชัยของพระอรหันต์ ซึ่งมีเพศภาวะที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไปจึงทำให้ง่ายต่อการที่จะเข้าใจและจดจำว่านั่นคือพระพุทธศาสนา

ส่วนอุบาสกและอุบาสิกาก็ยังเป็นกำลังสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าในอดีตที่ผ่านมา ๆ มาคอยสนับสนุนให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องปัจจัย ๔ ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นแกนนำหลักในการเผยแผ่ประกาศหลักธรรมคำสั่งสอนสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาจากอดีตถึงปัจจุบันและต่อไปในอนาคตโดยมีอุบาสกและอุบาสิกาเป็นผู้สนับสนุน พร้อมกระนั้นก็ยังนำหลักธรรมคำสั่งสอนไปประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรมจึงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางในทุกชุมชนและทุกชนชั้นและทุกภูมิภาคของโลกถึงจะมีความแตกต่างหลากหลายในเรื่องของนิกาย แต่ก็มีจุดหมายอันเดียวกัน คือความสงบสุขของปวงมนุษยชาติ เราจะเป็นได้จากเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมา มีอุบาสก อุบาสิกา ตัวอย่างอยู่มากมายทั้งในสมัยที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่และหลังจากที่เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เช่น อนาคตบัณฑิตกเศรษฐีมหาอุบาสกและนางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นต้น

ในสมัยพุทธกาลต่อมาภายหลังจากพุทธปรินิพพานแล้วประมาณ ๓๐๐ ปีพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิรวมทั้งประเทศไทยด้วยผู้มีส่วนสำคัญนี้ก็คือพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงยอมให้พระราชโอรสและพระราชธิดาบวชเป็นพระภิกษุและภิกษุณีแล้วส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ๙ สายด้วยกัน ดังนั้นการบวชจึงถือว่าเป็นการรักษาและสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาโดยตรงและพิธีการบวชนี้จึงถือว่าเป็นพิธีที่สำคัญยิ่งของชาวพุทธ

๒.๔ ศาสนาทายาทในสมัยพุทธกาล

ในประเด็นศาสนาทายาทในสมัยพุทธกาลนี้ จะขอกล่าวถึงสามเณรอันถือได้ว่าเป็นเหล่ากอเชื้อสายของพระพุทธศาสนา จึงขอเว้นที่จะกล่าวถึงพระภิกษุที่มีบทบาทโดดเด่นจำนวน ๘๐ รูปตามที่ปรากฏในอนุพุทธประวัติ (อสีติมหาสาวก) สำหรับสามเณรในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา นั้นได้กล่าวถึงจำนวนของสามเณรว่ามีมากกว่า ๕๐๐ รูป (ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑ ,

๒๕๑๔: ๕๘-๕๖) แต่สามเณรที่ปรากฏว่ามีบทบาทที่โดดเด่นนั้นมีจำนวนไม่กี่รูป ดังนั้น จึงขอนำมากล่าวเฉพาะรูปที่มีปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พอสังเขป

สามเณรในมีปรากฏขึ้นครั้งแรกเมื่อพระพุทธองค์เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรกเมื่อพรรษา ที่ ๑ แห่งพุทธกิจ ทรงประทับอยู่ที่นิโครธาราม วันหนึ่งทรงเข้าไปบิณฑบาตในพระราชวังของพระเจ้า สุทโธทนะ พระนางพิมพาทำให้ราชโอรสราหุลมาทวงขุมทรัพย์ที่ฝังไว้ พระองค์จึงสนทนากับด้วยราหุลกุมารกันเพลิน และได้ติดตามไปถึงนิโครธาราม พระองค์จึงถามราชกุมารราหุลว่า อยากจะบวชหรือไม่ เมื่อราหุลกุมารรับคำจึงทรงให้พระสารีบุตรบวชให้ ด้วยวิธีสรณคมณุปสัมปทา คือ บวชด้วยการถึงพระรัตนตรัยเป็นที่ฟัง ๓ ครั้ง ราหุลสามเณรจึงเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา ประวัติสามเณรราหุล และสามเณรรูปอื่นที่ปรากฏมีชื่อภายหลังตามคัมภีร์ต่าง ๆ ดังนี้

๑. ราหุลสามเณร
๒. บัณฑิตสามเณร
๓. สังกิจจสามเณร
๔. สุขสามเณร
๕. ญาณสามเณร
๖. ทิสสามเณร
๗. เรวัตสามเณร
๘. โสปากสามเณร
๙. อธิมุตตกสามเณร
๑๐. จุนทะสามเณร
๑๑. นาคเสนสามเณร

๑. ราหุลสามเณร บวชเป็นรูปแรก เป็นโอรสของเจ้าชายสิทธัตถะและพระนางพิมพา อายุประมาณ ๗ ขวบกว่า ๆ จึงได้บวช บวชแล้วได้เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า ยอดแห่งผู้ใคร่ต่อการศึกษา ราหุลกุมารตั้งขึ้นจะกราบแล้วอธิษฐานว่า ขอให้ได้รับฟังธรรมจากอุปัชฌาย์อาจารย์มาก ๆ เหมือนกับทรายในกำมือ พระพุทธเจ้าเคยสอนราหุลโดยอาศัยอุปกรณง่าย ๆ เช่น ชันน้ำที่คว่ำ ทรงเปรียบให้ราหุลสามเณรฟังว่า เหมือนคนที่พูดโกหกนั้น ทั้ง ๆ ที่รู้ย่อมไร้คุณธรรม คุณชันน้ำที่คว่ำ และสอนให้สอดส่องดูการกระทำของคนทั้งกาย วาจา และใจ คุณคนส่องกระจกดูเงาตน ฉะนั้น (เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, ๒๕๔๔: ๕๘)

๒. **บัณฑิตสามเณร** บวชตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ เป็นลูกของโยมอุปัฏฐากของพระสารีบุตร เป็น นักคิดและมีบุญบารมี บวชแล้วเดินตามพระสารีบุตรไปบิณฑบาต เห็นเหมืองที่ชาวนาไข่น้ำ เข้านา เห็นคนตัดลูกศร และเห็นคนทำล้อเกวียนจึงคิดว่า สิ่งเหล่านี้ไม่มีจิตใจเขายังบังคับให้เป็นประโยชน์ได้ มนุษย์เราน่าจะฝึกตัวเองให้เป็นประโยชน์ จึงกลับมาบำเพ็ญกัมมัฏฐาน และได้สำเร็จเป็นอรหันต์ด้วยความอนุเคราะห์จากพระพุทธเจ้าและพระสารีบุตรผู้อุปัชฌาย์ด้วยวิธีตรณคมนูปสัมปทา (ธรรมบทแปล ภาค ๔, ๒๕๓๕:๕๐)

๓. **สังกิจจสามเณร** บวชและ บรรลุธรรมแต่ เล็ก ๆ บวชเมื่อ มีอายุ ๗ ขวบแล้ว ได้ช่วยให้พระสงฆ์หมู่ใหญ่ซึ่งไปปฏิบัติธรรมอยู่ป่า พ้นจากโจรภัย โดยเอาตัวเป็นประกันแทนพระสงฆ์ทั้งหมด แต่เมื่อโจรจับไปแล้วก็ไม่สามารถจะฆ่าท่านได้ เพราะท่านมีอภิญญาจิตสูงสามารถจะอธิษฐาน แสดงฤทธิ์ให้หนังเหนียว จนโจรฟันไม่ลง ถึงกับยอมเป็นศิษย์ ขอบวชในพระพุทธศาสนา ทำให้พระทุกรูปปลอดภัยต่อมาท่านได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุและได้บวชหลานชายเป็นสามเณรชื่อ อธิมุตตกสามเณร สังกิจจสามเณรด้วยพิธีตรณคมนูปสัมปทามีพระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ (ธรรมบทแปล ภาค ๔, ๒๕๓๕:๖๐)

๔. **สุขสามเณร หรือ สุมณสามเณร** เป็นสามเณรมีบุญตั้งแต่เกิด เนื่องจากชาติก่อนเคยเป็นคนจน ถึงกับต้องทำงานให้เศรษฐีถึง ๓ ปี จึงได้อาหารอย่างดีถาดหนึ่ง แต่เมื่อถึงวันได้อาหารอย่างดีสมใจ ก็พอดีมีพระปัจเจกพุทธเจ้าออกจากสมาบัติมาบิณฑบาต จึงถวายอาหารทั้งหมดแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วอธิษฐานว่าขอให้มีความสุขทุกชาติ พอเกิดมาชาตินี้จึงทำให้ครอบครัวมีแต่ความสุข ร่ำรวย และเลื่อมใสพระสารีบุตรตั้งแต่เด็ก ๆ อายุ ๗ ขวบ ขอบวช และได้สำเร็จพระอรหันต์ในเวลาต่อมาไม่นานนัก ทำให้หมู่คณะมีแต่ความสุขสุขสามเณรบวชด้วยพิธีปัญหาพยากรณ์อุปสัมปทาหรือทายัชชอุปสัมปทามีพระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ (วิ.มหา ๑/๔๕/๒๕๔)

๕. **สาณูสามเณร** สามเณรบวชตั้งแต่เล็ก ๆ ด้วยพิธีตรณคมนูปสัมปทา ปฏิบัติดี มีศีลจนเทวดาและมนุษย์รักใคร่ให้เกียรติ แม้กระทั่งแม่ในชาติก่อนที่เกิดเป็นยักษ์ณี ต่อมาเป็นหนุ่มเต็มที ปรารถนาจะสึกอย่างแรงกล้า ปล่อยตัวจนถึงกับเดินทางกลับบ้านไปลาโยมแม่สึก แต่แม่ก็ต้อนรับอย่างดี ซึ่ให้เห็นความรุ่มรวยของชีวิตฆราวาส แต่เณรก็ยังไม่ยอม พอดีแม่เก่าซึ่งเป็นยักษ์กลัวจะเสียหน้าเทวดาทั้งหลาย จึงเข้าสิงทำการห้ามเณรสึก ทำให้ตาเหลือก คอพับ น้ำลายไหล จนแม่ถึงกับร้องต่อว่า คนดี ฝึไม่เข้า นางยักษ์จึงตอบว่าใช่ แต่ลูกคนนี้จะสึกไม่ได้ จึงได้ทำการขัดขวาง

แล้วออกจากร่างสามเณร สามเณรเห็นสภาพของแม่ที่ร้องไห้ ฟังคำบอกเล่าที่ว่าชีวิตฆราวาสเหมือนเหวถลิ่ง เหมือนนรกจึงทำใจได้ บวชเป็นพระ ฟังธรรมจนสำเร็จเป็นอรหันต์ กลายเป็นยอดธรรมกถึก มีอายุยืนถึง ๑๒๐ ปี จึงดับสังขาร (ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑, ๒๕๑๔: ๗๐)

๖. ทิสสสามเณร เป็นบุตรของโมคคัลลิตพราหมณ์บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุได้ ๑๖ ปีหลังจากได้สนทนาธรรมกับพระสิทธะเถระเรื่องกรรมฐานจึงได้ขอบวชเป็นสามเณรต่อมาก็เป็นผู้แตกฉานในเรื่องกรรมฐานและได้บรรลุเป็นพระอรหันต์อุปสมบทเป็นภิกษุช่วยสั่งสอนพระภิกษุทั้งหลายมากมายท่านได้บวชเป็นสามเณรด้วยพิธีติสรณคมนุปสัมปทามีพระสิทธะเถระเป็นพระอุปัชฌาย์(ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑, ๒๕๑๔: ๖๐-๖๐)

๗. เรวตสามเณร เป็นน้องชายของพระสารีบุตรพระสารีบุตรละทรัพย์ ๘๗ โกฏิบวชแล้ว (ชกชวณ) น้องสาว ๓ คน คือนางจาลา, นางอุปจาลา, นางสิสุปจาลา, (และ) น้องชาย ๒ คนนี้คือนายจุนทะ, นายอุปเสนะ ให้บวชแล้วเหลือแต่ เรวตกุมารจึงได้บอกให้พระเถระจำนวน ๓๐ รูปเอาไว้ว่าถ้าเรวตอยากบวชก็ให้บวชให้ด้วยพิธีติสรณคมนุปสัมปทาหนึ่งในพระเถระ ๓๐ รูปเป็นอุปัชฌาย์ (ธรรมบทแปล ภาค ๓, ๒๕๓๕: ๕๒)

๘. โสปากสามเณร ในช่วงเวลาเดินจงกรมตามเสด็จพระพุทธองค์ ในขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่บุพพาราม พระพุทธองค์ทรงตรัสถามปัญหาเกี่ยวกับบอสุกะ ๑๐ ว่า “ โสปากะ ธรรมเหล่านี้คือ อุทฐมาตกสัตถุญาก็ดี รูปสัตถุญาก็ดี มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น” โสปากสามเณรนั้น ทูลแก้ปัญหานั้นได้ แล้วทรงประทานสาธุการ ทรงถามถึงอายุ โสปากสามเณรทำให้พระผู้มีพระภาคให้ทรงยินดี ทรงตรัสว่า “โสปากะ เธอแก้ปัญหาคัดเทียบกับศัพท์ปัญญุตตญาณของเรา” แล้วทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วยวิธีทายัชชอุปสัมปทา

๙. อธิมุตตกสามเณร สามเณรรูปนี้มีศักดิ์เป็นหลานของสังกัจจสามเณร ถูกโจรจับได้ ในขณะที่เดินทางกลับบ้านเพื่อไปเยี่ยมพ่อแม่ โจรกลุ่มนี้จับสามเณรเพื่อจะฆ่าบวชขายญู สารเณรอธิมุตตกแสดงธรรมแก่โจร ทำให้พวกโจรเลื่อมใสปล่อยตัวสามเณรมา แต่ก่อนจะปล่อยได้ให้คำมั่นสัญญาว่า อย่างบอกที่ช่องสุ่มกำลังของพวกโจร สามเณรแม่พบพ่อแม่แล้วก็พยายามรักษาัจจะ กลุ่มโจรเมื่อรู้เรื่องเช่นนั้นก็รู้สึกเลื่อมใสในสามเณรอธิมุตตก จึงยอมบวชในพระพุทธศาสนาทั้งกลุ่ม สามเณรรูปนี้บวชด้วยวิธีเดียวกับสังกัจจสามเณรพิธีติสรณคมนุปสัมปทา

๑๐. **จุนทะสามเณร** มีชื่อปรากฏ ในตอนที่พระพุทธองค์จะทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ สามเณรจุนทะเป็นพระอรหันต์ ได้ปฏิสัมภิตา ๔ ได้ขออนุญาตพระพุทธเจ้าในการแสดงปาฏิหาริย์โดยการจับต้นหว้าใหญ่เพื่อนำผลมาแจกจ่ายแก่พุทธบริษัท แล้วจักนำดอกแผลยมาถวายพระพุทธองค์แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้แสดงปาฏิหาริย์

๑๑. **นาคเสนสามเณร** นาคเสนเกิดที่ชังคคาม บิดามารดาเป็นพราหมณ์ ชื่อโสณุตตระพราหมณ์ และโสณุตตระพราหมณี บิดามารดาจึงให้เรียน ไตรเพท อันเป็นวิชาของพราหมณ์ และศิลปศาสตร์คือวิชาอื่นที่อาจารย์สอนนอกเหนือจากคัมภีร์ไตรเพท นาคเสนกุมารสามารถเรียนและจบได้ในเวลาอันรวดเร็ว ต่อมาได้พบพระ ไรหณะ ผู้มาบิณฑบาตที่บ้านโสณุตตระพราหมณ์เป็นประจำ รู้ว่านาคเสนกุมาร คิดอยากเรียนรู้ในสิ่งที่เป็นแก่นสาร จึงเข้าไปหานาคเสนกุมาร ผู้กำลังนั่งรำพึงถึงศิลปวิทยาที่เรียนมา เมื่อนาคเสนกุมารเห็นเข้าก็มีใจยินดีเกิดปีติโสมนัสจึงได้ถามพระ ไรหณะต่าง ๆ เช่น ทำไมท่านจึงนั่งห่มเช่นนี้ ทำไมท่านจึงปลงผมและ โกนหนวดออก เมื่อนาคเสนกุมารได้ฟังพระ ไรหณะตอบแล้วได้เกิดความเลื่อมใส และขออนุญาตบิดามารดาบรรพชา

เมื่อบวชแล้วพระ ไรหณะจึงให้สามเณรเรียนพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เมื่อสามเณรได้ฟังพระ ไรหณะสาธยายอภิธรรมก็สามารถจดจำได้ในเวลาอันสั้น นาคเสนกุมารบวชเป็นสามเณรที่ถ้าคูหารักจีตะเลณะ ท่ามกลางพระอรหันต์จำนวนมาก พระ ไรหณะผู้เป็นอุปัชฌาย์ส่วนการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ นาคเสนสามเณรมีอายุครบ ๒๐ ปี จึงได้อุปสมบท โดยมีพระ ไรหณะเป็นพระอุปัชฌาย์ต่อมาได้ตอบโต้ไขปัญหา กับพระยามิลินท์ และสามารถไขปัญหาได้หมดจนปรากฏชื่อเป็นที่เรื่องลือสืบต่อมา พระนาคเสนได้ช่วยเหลือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระยะเวลาต่อมาจนนิพพาน (มิลินทปัญหา, ๒๕๓๕:๗-๒๗)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการบวชเป็นสามเณรในสมัยพุทธกาลนั้นเริ่มต้นจากสามเณรราहुลอันเป็นพระ โอรสของพระพุทธเจ้าเป็นรูปแรกบวช ด้วยวิธี สรณคมนุปลัมปทาอันเป็นรูปแบบในการบวชของสามเณรในเวลาต่อมา และพระสารีบุตรถือว่าเป็นพระอุปัชฌาย์รูปแรกในการบรรพชาสามเณร จุดประสงค์หรือเป้าหมายในการบวชของสามเณรแม้จะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปบ้างส่วนใหญ่นั้นบวชเพื่อใคร่ศึกษาตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น สามเณรเหล่านี้ที่กล่าวมาข้างต้นต่อมาก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุได้บรรลุมรรคผลนิพพานช่วยเหลือเผยแผ่สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาเป็นลำดับต่อมา

๒.๕ การสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพไว้สืบทอดพระพุทธศาสนา

ถึงพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระธรรมวินัย (พระพุทธศาสนา) ก็ยังคงอยู่ เพราะได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมา พุทธบริษัททั้งหลาย โดยเฉพาะภิกษุบริษัทมีหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนาโดยตรงจึงต้องสร้างศาสนทายาทที่มีคุณภาพไว้ด้วย ศาสนทายาทที่มีคุณภาพจะต้องมีคุณสมบัติดังนี้ คือ

- มีความรู้พระพุทธศาสนาดี
- มีความประพฤติดี ปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาจนได้รับผลแห่งการปฏิบัติ
- มีความสามารถในการถ่ายทอด ซึ่งแจ้งหลักการของพระพุทธศาสนาให้คนอื่นเข้าใจได้
- เมื่อมีภัยเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา พร้อมทั้งจะปกป้อง

จากหน้าที่ที่พระสงฆ์ควรปฏิบัติแล้ว พระสงฆ์ต้องเป็นผู้ที่มีความพร้อมในหลายด้าน จึงจะสามารถประสบความสำเร็จในกิจการงานที่ทำได้ คือต้องเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยคุณสมบัติสำคัญ ๕ ประการ คือ

๒.๕.๑ อุตตหิตสมบัติ หมายถึง ความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ

๒.๕.๒ เป็นผู้มึศีลสมบูรณ์ มีปาดิโมกษ์สมบูรณ์ หมายถึง การรู้จักสำรวมในการกระทำ มีจรรยา มารยาทอันสมควรแก่สมณะสาธูป คำที่พูดอย่างดียิ่ง มีสติควบคุมกาย วาจา ไม่ปล่อยใจให้ เหลวไหลไปตามอารมณ์ คือ รู้จักควบคุมอารมณ์ของตนเองให้ดี

๒.๕.๓ เป็นผู้มึสมาธิสมบูรณ์ หมายถึง การเป็นผู้ยึดมั่นในอุดมการณ์ขององค์การอันเป็นหัวใจหลัก ว่าเป้าหมายเพื่ออะไร มิใช่เพียงเพื่อการเอาแพ้เอาชนะกันเท่านั้น มีความตั้งใจอย่างมั่นคงในการประกอบกิจการงานที่ตนเองกำลังทำ ทั้งด้านของการพัฒนาตนเอง และ การพัฒนา งานที่ทำ ด้วยความไม่ประมาท

๒.๕.๔ เป็นผู้มึไหวพริบปฏิภาณ มีปัญญา หมายถึง ความฉลาดรอบรู้ สิ่งที่ดีควรและไม่ควร รู้กาลรู้เวลา รู้บุคคล รู้ตน ว่าควรจัดการอย่างไร เมื่อใดควรทำอะไร ควรยึดหยุ่นอะไรได้บ้างในบางโอกาส เพื่อความอยู่รอด และการพัฒนาในทางที่ดีขึ้น รอบรู้ในการทำงานหน้าที่ที่ตนจะทำ ใช้คนเป็น แจกงานถูก ปัญญาไหวพริบปฏิภาณนี้ เป็นของเฉพาะบุคคล ในบางคนนั้นไม่มีเลยเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของบุคคล แต่ละ บุคคล แม้กระทั่งระดับของพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติตนเองจนถึงที่สุดของธรรมคำสอน ในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีระดับของปัญญาหรือคุณลักษณะที่แตกต่างกันออกไป แต่สิ่งที่เสมอเหมือนกัน ก็ คือ การปล่อยละวางตัดกิเลส ตัณหาได้อย่างเด็ดขาด ไม่มีความโกรธ ความโลภ ความหลง อีกต่อไป เช่น พระอรหันต์

พระอรหันต์มี ๔ ประเภท ได้แก่

- ๑) **สุขวิปัสโก** คือพระอรหันต์ที่ละกิเลสได้อย่างเดียวไม่มีความสามารถอื่นๆ อีก
- ๒) **เทวิชโช** คือพระอรหันต์ที่ได้วิชา ๓ ระลึกชาติได้ รู้จุดและเกิดของหมู่สัตว์ทำอาสวะคือกิเลสให้สิ้นไปได้
- ๓) **ฉพลัญญุ** คือพระอรหันต์ที่ได้อภิญญา ๖ แสดงอิทธิฤทธิ์ได้ มีหูทิพย์ ตาทิพย์ เหาะเห็นดินอากาศได้ เป็นต้น
- ๔) **ปฏิสัมภัทปัตโต** คือพระอรหันต์ที่มีความสามารถได้ครอบคลุมตั้งแต่ สุขวิปัสโกจนถึงอภิญญา ๖ เป็นพระอรหันต์ที่มีความฉลาดมาก มีความรู้ในการย่อ-ขยายพระไตรปิฎก มีความรู้ภาษาทุกภาษา (พหุ มหาคา มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน อสุรกายเปรตและสัตว์นรก) แต่สิ่งหนึ่งที่พระอรหันต์มีเหมือนกัน คือความบริสุทธิ์ของจิต ละกิเลสได้เท่าเทียมกัน

๒.๕.๕ บุคลิกลักษณะท่าทาง รูปร่างหน้าตา ที่ดึงดูดความสนใจแก่ผู้พบเห็น เช่น หุ่นดี หน้าตาดี หน้าเลื่อมใสศรัทธา เป็นต้น

๒.๕.๖ พรหิตปฏิบัติ หมายถึง ความมีน้ำใจในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวม มีความจริงใจต่อผู้อื่นและการทำงานที่ตนทำเสมอ

๒.๕.๗ เป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย หมายถึง เรื่องของการเป็นผู้รู้จักประสานให้เกิดความกลมเกลียวกัน เพราะว่าผู้นำนั้นมีหน้าที่ที่จะมาประสาน และไม่เข้ามาประสานเฉย ๆ แต่มาประสานให้พากันไป โดยเดินหน้าหรือมุ่งหน้าไปสู่จุดหมายให้ได้ในการประสานตัวผู้นำเข้ากับคนที่ร่วมไปด้วยนั้น ก็รวมถึงการประสานคนกับคน คือประสานคนที่อยู่ด้วยกันทั้งหมดนั้นให้เข้ากันและร่วมกันไปได้ และ การประสานคนกับสิ่งที่จะทำ แต่เริ่มต้นด้วย การประสานตัวผู้นำเองกับคนที่ร่วมไปด้วย เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เรียกว่าเป็นแกนทีเดียว ถ้าไม่มีคุณสมบัตินี้แล้วก็จะไม่สามารถประสานอย่างอื่นได้ ซึ่งต้องอาศัยความ เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน จึงจะประสานงานกันได้เข้าใจกันได้ไม่ทำให้เกิดการแตกแยก

๒.๕.๘ เป็นผู้รอบรู้จุดหมายชัดเจนและรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้นอย่างชัดเจน หมายถึง ต้องเป็นผู้มีความเข้าใจในการทำงานที่จะทำนั้นอย่างถ่องแท้ อาศัยความขยันหมั่นเพียรศึกษางานให้เข้าใจอย่างจริงจัง รู้จักจรดนิสัยของผู้ตาม หรือผู้เป็นเป้าหมายที่จะชักจูงให้เข้ามาสู่องค์กร อันจะเป็นเหตุเอื้อให้ผู้ปฏิบัติงานนั้นแทงถูกจุดง่ายต่อการบรรลุเป้าหมาย รู้จักในการใช้คนในการทำงานแต่ละอย่างแต่ละประเภท ด้วยความเหมาะสม รอบรู้ในหลักธรรมอย่างแตกฉาน และทราบเป้าหมายที่แน่นอนว่าจะดำเนินไปเพื่อสิ่งใด เป้าหมายสูงสุดคืออะไร การดำเนินงานควรทำอย่างไร คือตนเองจะต้องมีคุณสมบัติ ความรู้ ความสามารถ เป็นต้น อย่างเพียงพอ จนเรียกได้ว่าเป็นแบบอย่าง ซึ่งทำให้เขาเกิดศรัทธาได้ ศรัทธานี้ หมายความว่า ความมั่นใจ คือ ความ

มั่นใจในตัวผู้นำ ที่เชื่อว่าท่านผู้นี้จะสามารถแก้ปัญหา นำพาพวกเราไปได้ให้ถึงจุดหมาย ซึ่งทำให้พอใจ เต็มใจและอยากจะทำไปด้วย

๒.๕.๕ เป็นผู้ช่วยให้คนอื่นได้ฝึกตน ได้เรียนรู้ จนสามารถพึ่งตนเองได้ และช่วยตนเองให้สำเร็จบรรลุจุดหมายได้ด้วยตัวเอง หมายถึง การที่เป็นผู้รู้จักทำให้เขาเกิด ความมั่นใจในตัวเอง ว่าเขามีศักยภาพ มีทุนแห่งความสามารถ ที่จะเอามาปรับมาจัด เอามาพัฒนา ให้สามารถทำกิจการงานนี้ให้สำเร็จคือสามารถร่วมไปด้วยกันได้ (แต่ต้องระวังอย่าให้กลายเป็นมั่นใจแบบลำพองตัวว่าเก่งดีสมบูรณ์แล้ว) ข้อนี้ก็สำคัญมากเหมือนกัน และถือว่าเป็นการประสานอย่างหนึ่ง โดยมุ่งที่ตัวเอง ให้เขามีความมั่นใจในตนเองที่จะมาร่วมไปด้วยกัน

นอกจากนั้น ก็คือช่วยให้ เขาประสานกันเอง คือชักนำให้เกิดความสามัคคี พร้อมเพรียงกัน ร่วมมือร่วมใจกัน ทำอย่างไรจะให้คนที่อยู่ร่วมกันในองค์กรหนึ่ง ๆ มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน มีความพร้อมเพรียง มีใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมจิตรวมความคิดรวมใจมุ่งสู่จุดหมายอันเดียว นี่เป็นหลักใหญ่ที่จะต้องใช้ธรรมมากมาย หลายบทบาทช่วยในการกล่อมเกล่า

เพราะฉะนั้น ผู้นำจึงต้องพยายามให้คนที่มาร่วมงานหรือร่วมอยู่ได้พัฒนาตัวเองของเขาอยู่เสมอ ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ไม่ใช่เพียงให้เขามาสละกำลังร่วมทำงาน แต่จะต้องหาวิธีการส่งเสริมสนับสนุนเอื้อ โอกาสให้เขาพัฒนาตัวเองให้มีความเจริญอกงามขึ้น เช่นว่า เก่งขึ้น ดีขึ้น ทำงานได้ผลดียิ่งขึ้น มีความสุขมากขึ้น มีชีวิตที่ดีงาม บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริงมากยิ่งขึ้น (สุนทรียา สุนทรวิภาค , ๒๕๒๕: ๘๖-๘๗)

หากจะสรุปเรื่องคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของผู้นำสงฆ์แล้วคงหนีไม่พ้นการเป็นผู้มีคุณธรรม อันสมควรแก่เพศบรรพชิต มีปัญญาที่แท้จริง ไม่ใช่ปัญญาแบบเล่ห์เหลี่ยม เฉลียวและต้องเป็นผู้ดำเนินตามหลักธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าผู้เป็นองค์ศาสดาอย่างจริงจัง และจริงใจเสมอ ตามคุณของพระสงฆ์ที่อยู่ในบทของสังฆมานุสติ ที่กล่าวเอาไว้ว่า

คุณของพระสงฆ์ หมายถึง คุณความดีที่พระสงฆ์มีอยู่ประจำตน พระสงฆ์ที่มีคุณความดีได้รับยกย่องมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล คือพระอริยะสงฆ์ พระสงฆ์ผู้บรรลุมรรคและผลขั้นต่าง ๆ สำหรับสมมติสงฆ์ พระสงฆ์โดยสมมติในปัจจุบันนี้หากมีข้อวัตรปฏิบัติอันน่าเลื่อมใสศรัทธา ก็อนุโลมตามคุณของพระอริยะสงฆ์ได้

ดังนั้นการสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพไว้สืบทอดพระพุทธศาสนานั้นต้องพร้อมด้วยคุณสมบัติเหล่านี้คือ มีความรู้ดี ความประพฤติดี ความสามารถดี และพร้อมที่จะปกป้องพระพุทธศาสนา เบื้องต้นนั้นต้องฝึกฝนอบรมตนในธรรมของพระศาสดาทั้งคันถธุระและวิปัสณาธุระ จนได้บรรลุมรรคผลอันเป็นประโยชน์ส่วนตนแล้ว ต่างก็ตระหนักถึงความเป็นศาสนทายาทพร้อมที่จะทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ของพระพุทธศาสนาต่อไป ตามความสามารถของตน อันได้แก่หน้าที่ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย หน้าที่ประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา หน้าที่สั่งสอนอบรม

ศิษย์ และหน้าที่ในการชำระรักษาพระพุทธศาสนา หน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียนสำคัญมากต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เราจะเห็นได้ว่าบุคลากรที่มีบทบาทในการสืบต่อพระพุทธศาสนาในพระคัมภีร์มหาวงศ์ (กรมศิลปากร, ๒๕๓๔: ๑๒๘) และสมันตปาสาทิกา (๒๕๔๔: ๘๑) กล่าวว่าพระมหินทกุมารครั้งทรงผนวคแล้วได้บรรลุพระอรหันต์ในวันนั้น ภายหลังจากทรงผนวครับได้รับการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยอยู่ในสำนักพระอุปัชฌาย์ โดยเรียนเกรวาททั้งหมดพร้อมทั้งอรรถกถาแห่งพระไตรปิฎก จบภายใน ๓ พรรษาเมื่อท่านมีพรรษาได้ ๑๒ พรรษาพระโมคคัลลิตบุดติสเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์ ก็ได้ส่งท่านไปเผยแผ่พุทธศาสนายังเกาะลังกา จนทำให้ศาสนาประดิษฐานยังลังกาทวีป เราจะเห็นว่าพระเถระหลายท่านพุทธกาลก็ดีหลังพุทธกาลก็ดีเข้ามาบวคแล้วมีความตั้งใจในศึกษาจนเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพและช่วยสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา トラบเท่าทุกวันนี้

ในปัจจุบันนี้การศึกษาทางพุทธศาสนาและการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามีหลายรูปแบบตามวัตถุประสงค์ของแต่ละองค์กรนั้นๆ เพื่อมุ่งเน้นให้สร้างบุคลากรที่มีคุณภาพต่อไป

๒.๖ รูปแบบการสร้างศาสนทายาทในสมัยปัจจุบัน

การศึกษาในระบบปกติกระจายครอบคลุม เข้าถึงได้ง่าย การศึกษาทางโลกเอื้อต่อวิถีชีวิตบริโภคนิยมการบวชเรียนเป็นการเปลี่ยนวิถีชีวิตที่ยู่ยาก เขวชนไม่เห็นคุณค่า กลัวความลำบากไม่มีหลักประกันความมั่นคงในชีวิตและการมีงานทำการบวชยุคใหม่นิยมบวชระยะสั้นไม่เข้าพรรษา จึงไม่ได้บวชเรียน <http://www.onab.go.th> ได้กล่าวถึง แนวทางการจูงใจให้เขวชนบวชเรียน ได้จัดโครงการสร้างศาสนทายาทของสำนักงานพระพุทธศาสนาไว้ ๖ โครงการ ดังนี้

๑. จัดโครงการบรรพชาภาคฤดูร้อน เฉลี่ยจังหวัดละ ๕๐๐ รูปต่อปี
๒. ส่งเสริมโรงเรียนวิถีพุทธอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เฉลี่ยจังหวัดละ ๕๐๐ โรงเรียน
๓. จัดทำโครงการศาสนทายาท ๑ วัด ๑ รูป ต่อปี เฉลี่ยจังหวัดละ ๒๐๐ รูป
๔. จัดโครงการครอบครัวอบอุ่นด้วยพระธรรม เฉลี่ยจังหวัดละ ๕,๐๐๐ คนต่อปี
๕. โครงการระดมทุนอุดหนุนการศึกษาทางพระพุทธศาสนา
๖. โครงการสร้างหลักประกันการศึกษาและอาชีพในทางศาสนจักร

การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่โรงเรียนปริยัติธรรม สำนักเรียน เฉลี่ยจังหวัดละ ๕ แห่งระดมทุนอุดหนุนการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ตัวชี้วัดความสำเร็จ

๑. จำนวนผู้บวชเรียนเฉลี่ยเพิ่มขึ้น ไม่ต่ำกว่า ๕%
๒. เขวชนผู้ด้อยโอกาสเข้าบวชเรียน เพิ่มขึ้น ไม่ต่ำกว่า ๑๐%
๓. โรงเรียนปริยัติธรรม สำนักเรียน จัดการเรียน ตามแผน
๔. มีทุนช่วยสนับสนุนที่รองรับการจัดการได้ทันท่วงที

๕. เขาชนมีความศรัทธาเชื่อมั่นในหลักคุณธรรมมากขึ้น

เอกสารการประชุมผู้บริหารกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาครั้งที่ ๔ /๒๕๔๕:๕ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งศาสนาทายาทเลขานุการเสนอว่า ด้วยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยกองพุทธศึกษา ได้นำเสนอโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งศาสนาทายาทเพื่อที่ประชุมมหาเถรสมาคมพิจารณา เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๔๕

ในการนี้ มหาเถรสมาคมมีมติให้คณะเลขานุการผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช และที่ปรึกษา มหาเถรสมาคมนำไปพิจารณาร่วมกันเพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผล

วิธีการดำเนินการตามโครงการ คือการประสานขอความร่วมมือกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย เพื่อให้องค์การบริหารส่วนตำบลทั่วประเทศจัดหาและสนับสนุนส่งเสริมเยาวชนได้บรรพชาเป็นสามเณรเข้าศึกษาเล่าเรียนวิชาพระพุทธศาสนาควบคู่วิชาการทางโลก (เป็นการเพิ่มจำนวนนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา) ให้เป็นศาสนทายาทประจำวัดประจำตำบล สืบต่อพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โครงการดังกล่าวมีเป้าหมายให้องค์การบริหารส่วนตำบล จัดหาเยาวชนและให้ทุนอุปถัมภ์ ให้ทุนการศึกษาแก่เยาวชนผู้จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ และบรรพชาเป็นสามเณรปีละ ๑ รูป ให้ทุนการศึกษาต่อเนื่อง ๑๐ ปี จนจบระดับปริญญาตรี หากสามารถดำเนินการได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ จะทำให้มีศาสนทายาทที่มีคุณภาพ ตำบลละ ๕ รูปรวม ๓๕,๐๐๐ รูป ทั่วประเทศภายใน ๑๔ ปี (พ.ศ.๒๕๖๓)

<http://www.winbookclub.com> ได้กล่าวถึงรูปแบบการสร้างศาสนทายาทและวิธีการอุปถัมภ์ไว้ดังนี้

๑. ส่งเสริมพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ เป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพ ส่งผลให้พระศาสนาดำรงอยู่สืบไป

๒. ทำให้พระภิกษุสามเณรมีเวลาศึกษาพระธรรมวินัย ได้อย่างเต็มที่ ไม่ต้องมัวกังวลกับเรื่องการขบฉัน ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และตำราเรียน เป็นต้น

๓. ทำให้พระภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่มีกำลังใจในการ ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เพราะเห็นว่าตนเองกำลังทำ ในสิ่งที่สังคมให้การยกย่อง เชิดชู

๔. พระพุทธศาสนาสอนให้คนมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ พระภิกษุสามเณรที่ศึกษาเล่าเรียนด้วยทุนทรัพย์ ของโยมพ่อ โยมแม่ หรือญาติพี่น้องของตนเอง ย่อมเป็นไปได้ สูงที่ท่านจะลาสิกขาออกไปประกอบอาชีพทางโลก เพื่อทดแทนคุณ แต่ถ้าหากพุทธศาสนิกชน ช่วยกันอุปถัมภ์ การศึกษาแก่ท่านอย่างเต็มที่ ก็จะทำให้ท่านสำนึกอยู่เสมอว่า สังคมหวังให้ท่านอยู่เป็นศาสนทายาทสืบไป

๕. เป็นการทำบุญอันเลิศ ด้วยการให้โอกาสแก่เพื่อน มนุษย์ที่มีความพากเพียรได้ศึกษาธรรมะของพระพุทธเจ้า อย่างเต็มที่เรียกว่า “ธรรมทาน” เป็นทานที่พระผู้มีพระภาคเจ้าสรรเสริญว่าเป็นเลิศกว่าทานทั้งปวง

วิธีการอุปถัมภ์

๑. เลือกทำบุญกับวัด ที่เป็นสำนักศึกษาภาษาบาลีอย่างจริงจัง (มีพระภิกษุสามเณรศึกษาอยู่เกิน ๒๐ รูป) เพราะ ภาษาบาลีเป็นภาษาที่รักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าให้บริสุทธิ์อยู่ได้ตลอด ๒,๕๐๐ ปีที่ผ่านมา

๒. บริจาคเป็นกองกลางของวัด ไม่ควรถวายพระเป็น ของส่วนตัว เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าตำราเรียน อุปกรณ์การศึกษา เป็นต้น

๓. ให้ความอุปถัมภ์เป็นพิเศษแก่พระภิกษุสามเณรผู้มีความสามารถพิเศษ ได้แก่ พระภิกษุผู้สามารถสอนนักเรียน หรือบาลีให้ศิษย์สอบผ่านสนามหลวงได้กว่า ๘๐% และ สามเณรผู้สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยคขึ้นไป เป็นต้น

๔. สอบถามปัญหา หรือนิมนต์ให้บรรยายความรู้ทาง วิชาการบ่อยๆ เพื่อกระตุ้นให้ท่านศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา

๕. เมื่อเห็นพระประพฤติไม่เหมาะสม กล่าวที่ จะตำหนิ ต่อหน้าหรือแจ้งให้เจ้าอาวาสทราบโดยทันที โดยไม่นำไป นินทาหรือบอกให้บุคคลอื่นที่ไม่ใช่พระได้รับทราบ

ข้อเสนอแนะจากที่รายงานการเสวนาประชุมเสวนาบทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยวันพฤหัสบดีที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๓ ณ ห้องกำแหงพลาญกูร สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

จากการประชุมเสวนาครั้งนี้ที่ประชุมได้ให้ข้อเสนอแนะดังนี้

๑. รัฐควรมีนโยบายสนับสนุนที่ชัดเจนเรื่องการศึกษาสงเคราะห์และการสาธารณสุขสงเคราะห์ของสงฆ์เช่นการสนับสนุนงบประมาณ เป็นต้น เพราะการศึกษาสงเคราะห์โดยเฉพาะโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน โดยแท้จริงและการฝึก อบรมนั้นควรเริ่มตั้งแต่เยาว์วัยและต่อเนื่องจึงจะเกิดผลในทางปฏิบัติ

๒. หลักสูตรการสอนที่มีวัตถุประสงค์ให้เด็กคิดเป็นทำเป็นแก้ปัญหาเป็นและไม่ท่องแบบนกแก้ว นกขุนทองนั้น ควรคำนึงถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีมีคุณธรรมและจริยธรรมของเด็กด้วยซึ่งการปลูกฝังสิ่งเหล่านี้ควรเกิดจากความร่วมมือระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียน โดยอบรมต่อเนื่องตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาซึ่งบทบาทที่ แต่ละส่วนจะมีร่วมกันดังนี้

๒.๑ บทบาทของผู้ปกครอง นำเด็กเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดได้เรียนรู้ศาสนธรรมทั้งภาคปฏิบัติและทฤษฎีจากที่วัดและที่บ้าน ซึ่งจุดเด่นที่พบคือเด็กต่างจังหวัดส่วนมาก

ไปวัดโดยสมัครใจและตามผู้ปกครองไปวัดเด็กในกรุงเทพฯมักถูกบังคับให้ไปวัดด้วยกิจกรรมต่างๆ ผลการศึกษาธรรมะจากวัดจึงต่างกัน

๒.๒ บทบาทของวัดและพระสงฆ์ ด้วยบทบาทของภารกิจ ๖ ด้านของคณะสงฆ์และภายใต้ข้อบังคับของวินัยสงฆ์ กิจกรรมที่ทางวัดและพระสงฆ์ควรจัดคือการศึกษาสงเคราะห์ การศาสนสงเคราะห์และการเผยแผ่ศาสนาธรรม พระสงฆ์ควรเป็นผู้ที่เหมาะสมในการฝึกอบรมเยาวชนให้เป็นผู้มีความรู้ด้านคุณธรรมและจริยธรรมได้ดีที่สุด และสามารถเป็นตัวอย่างแก่เยาวชนได้ ดังนั้นพระสงฆ์ควรจัดโครงการดึงเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัด พัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้และ เป็นแหล่งพัฒนาฟื้นฟูจิตใจของศาสนิกชนทุกเพศทุกวัยและกิจกรรมที่จัดนั้นควรจัดตามความสามารถและความพร้อมของวัด ซึ่งจะมีหลากหลายโครงการและกิจกรรมไม่จำเป็นต้องทำ แบบอย่างเดียวกัน

๒.๓ บทบาทของโรงเรียน กิจกรรมอบรมเยาวชนด้านศีลธรรมคุณธรรมและจริยธรรมหากโรงเรียนไม่สามารถจัดให้สมบูรณ์ได้ทรัพยากรบุคคลที่ควรคำนึงถึงคือ พระและวัด ซึ่ง ด้วยภารกิจของสงฆ์ท่านมีหน้าที่เผยแผ่ศาสนาธรรมเป็นปกติอยู่แล้วดังนั้นควรจัดกิจกรรมอบรมเยาวชนในโรงเรียนโดยขอความร่วมมือจากพระสงฆ์และวัดใกล้เคียงได้

๓. สถาบันผลิตพระสังฆาธิการ เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง กรรมการมหาเถรสมาคมควรคำนึงถึงการพัฒนาศักยภาพของพระสังฆาธิการให้มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่ศาสนาธรรม การคิดพัฒนาวัดเพื่อจูงใจศาสนิกชนตลอดจนการจัดกิจกรรมเพื่อดึงเยาวชนเข้าสู่วัดอันนำไปสู่การพัฒนาจิต การอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้เป็นคนดีของสังคมได้

๔. รัฐและกรรมการมหาเถรสมาคมผู้ปกครองสงฆ์ของประเทศไทยควรที่จะกำหนดนโยบายให้พุทธศาสนิกชนไปวัดในวันอาทิตย์เช่นศาสนาอื่นๆ ในประเทศไทยที่ต้องไปปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติศาสนาธรรมในทุกสัปดาห์ซึ่งเป็นการปลูกฝังให้คนไทยใกล้ชิดศาสนาธรรมเพื่อยึดถือเป็นหลักในการดำเนินชีวิตเป็นการสร้างคนไทยให้มีความรู้คู่คุณธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติและตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

๕. วัดเป็นเสมือนห้องทดลองทางศาสนา ดังนั้นพระสงฆ์ควรจะมีบทบาทในการพัฒนาวัดเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้แหล่งฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจพระสงฆ์เปรียบเสมือนกัลยาณมิตรของ ศาสนิกชนและฝึกอบรมให้เยาวชนมีภูมิคุ้มกันภัยสังคม โดยปลูกฝังสัมมาทิฐิในการดำรงชีวิตให้แก่เยาวชนไทย

๒.๗ ระบบการศึกษาของสามเณรในปัจจุบันและสัมฤทธิ์ผล

กล่าวได้ว่า หลักสูตรสำหรับสามเณรในปัจจุบันนั้น เป็นหลักสูตรอันเดียวกับหลักสูตรพระภิกษุ พระภิกษุเรียนอย่างไร สามเณรก็เรียนอย่างนั้นเท่าที่มีอยู่คือ

๑. ระบบนักธรรม ตรี-โท-เอก
๒. ระบบบาลี ตั้งแต่ประโยค ๑-๒ ถึง ป.ช. ๕
๓. ระบบการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนมาช่วยจัด
๔. ระบบโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ ออกระเบียบมาช่วยจัดควบคุม โดยกรมการศาสนาและกรมวิชาการ
๕. ระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งรับจากผู้ได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค หรือจบประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ
๖. ระบบโรงเรียนราษฎร์ของวัด ซึ่งมีการศึกษาเช่นเดียวกับโรงเรียนราษฎร์ในสังกัดสำนักคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (กศช.)

แต่ละระบบก็หาได้มุ่งจะผลิตสามเณรให้เป็นศาสนทายาทโดยตรงไม่ ขึ้นอยู่กับศรัทธาของสามเณรรูปนั้น ๆ เอง จะเห็นได้ว่าแม้แต่ระบบการศึกษาเดิม คือ พระปริยัติธรรมแผนกบาลีสามเณรทั้ง ๓๕ รูปที่สำเร็จ ป.ช. ๕ ก็เชื่อว่าจะอุทิศตนให้แก่พระศาสนาในเพศบรรพชิตตลอดไปทุกรูปไม่ เพียง ๑๔% ที่อุทิศชีวิต อีก ๖๕.๕% ยังไม่แน่ใจว่าจะอุทิศชีวิตก็ปี และที่สึกแล้ว ๒๐.๕%

ไม่ต้องพูดถึงการศึกษาระบบอื่นว่าจะดึงให้สามเณรอยู่เป็นศาสนทายาทได้มากน้อยแค่ไหน แม้มหาวิทยาลัยสงฆ์เองก็ตั้งเป้าไว้แค่ ๓๐% ที่จะช่วยพระศาสนา จากสถิติที่ผ่านมา ๔๔ ปี

จึงกล่าวได้ว่า สัมฤทธิ์ผลทางการศึกษาของคณะสงฆ์คือ ผลิตคนให้แก่รัฐ เพื่อสร้างสรรค์ประเทศชาติ แต่การผลิตคนให้เป็นศาสนทายาทสืบทอดพระพุทธศาสนานั้น ยังอยู่ในบริเวณที่น้อยอยู่ ถ้าได้ถึงระดับ ๔๐-๕๐% ของผู้สำเร็จการศึกษา ทั้งระบบ ป.ช. ๕ และปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็จะเป็นสิ่งที่น่าพอใจ

ปัจจุบันมีผู้เสนอทางออกสำหรับการผลิตสามเณรเพื่อเป็นศาสนทายาทสืบทอดพระพุทธศาสนาหลายรูปแบบ

๑. โรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อผลิตสามเณรให้ได้เปรียญธรรมเก้าประโยค ซึ่งอยู่ในความอุปถัมภ์ของ กรมการศาสนา และคณะสงฆ์จังหวัด อย่างเช่น กำลังทดลองอยู่ที่วัดธาตุ จังหวัดขอนแก่น และที่วัดโพธาราม จังหวัดนครสวรรค์ มุ่งจะเลี้ยงสามเณรให้มีการศึกษาแบบเดียวกันอย่างเต็มที่ตลอดปี มีสวัสดิการอย่างเพียงพอ แต่ให้สามเณรตั้งใจเรียนให้ได้ประโยค ๕ และฝึกวัตรปฏิบัติเจริญกัมมัฏฐานไปด้วย

๒. โรงเรียนบาลีแผนโบราณแบบพม่า ซึ่งมีอยู่ที่วัดท่ามะโอ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง วัดนี้นำโดยท่านธัมมานันทะมหาเถระ ให้สามเณรเรียนสูตรมูลกัจจาย์บาลีแผนเดิมแบบพม่า แล้ว

แปลคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถา ฎีกา และสัตตศาสตร์อาจจะให้เวลานาน แต่เมื่อสำเร็จแล้วมีคุณภาพเป็นที่เชื่อถือในวงการภาษาบาลีปัจจุบัน

๓. โรงเรียนสามเณร เป็นโรงเรียนที่กำลังคำริทตลอดใช้ปรัชญาการศึกษาแบบพุทธ คือระบบศีลศึกษา จิตศึกษา และปัญญาศึกษา มาเป็นแนวโดยเน้น ๓ วิชาหลักคือ

๓.๑ พุทธธรรม หรือพุทธปรัชญาพื้นฐาน

๓.๒ วิธีการมองสังคมอย่างรู้เท่าทัน

๓.๓ การช่างที่จำเป็นแก่ท้องถิ่น เช่น ช่างไม้ ช่างแกะ ช่างปูน ช่างวิทยุไฟฟ้า ซึ่งอาจย้ายตามสภาพท้องถิ่น หรือชุมชนนั้น ๆ โดยมุ่งที่จะให้สามเณรผู้สำเร็จการศึกษานอกระบบนี้ ถ้าอยู่ก็นำสังคมหมู่บ้านสมัยใหม่ได้ และสึกออกไปก็นำวิชาความรู้ไปใช้กับชุมชนได้ โดยไม่เกิดปัญหาว่างงาน หรือถูกละทิ้งคนพื้นฐานของตนเอง

๔. ปรับปรุงหลักสูตรพิเศษในมหาวิทยาลัยสงฆ์ สำหรับผู้สมัครใจจะอยู่ในพระศาสนา เป็นหลักสูตรที่มีเป้าหมายเพื่อผลิตพระภิกษุสามเณรให้เป็นศาสนทายาทโดยตรง แยกต่างหากจากผู้ศึกษาเพียงเป็นทางผ่าน แบบบวชเรียนมาเป็นบวชอุทิศตน

๕. มีผู้เสนอแนวคิดใหม่ที่เราควรจะมีมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนา สำหรับศิษย์วัดหรือคนหนุ่มสาวทั่วไปอย่างมหาวิทยาลัย Sain Malaysia หรือมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนาในไต้หวัน เกาหลี และญี่ปุ่น ที่รับเด็กที่ฉลาดจากโรงเรียนราษฎร์ของวัดทางพุทธศาสนา ทั้งหญิงและชาย โดยไม่ต้องบวช แต่มีหลักการคัดเลือกหรือสร้างเงื่อนไขว่าจะต้องช่วยงานการศึกษาทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ หรือมีศรัทธาอุทิศตนโดยเราจะให้เรียนฟรี หรือเก็บค่าเล่าเรียนไม่สูงนัก มหาวิทยาลัยเช่นนั้นควรมีลักษณะครบทุกสาขาคือทั้งมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะด้านการแพทย์และพยาบาล โดยมุ่งสร้างคนประเภทมีอุดมคติ เสียสละตามอริยชนในพุทธศาสนาจริง ๆ เป็นหลัก หากเป็นนโยบายของคณะสงฆ์จริง ๆ แล้ว เราจะได้คนดีมารับใช้พระศาสนา ทั้งในรูปศาสนทายาทที่เป็นบรรพชิตและศาสนทายาทที่เป็นคฤหัสถ์ด้วย (โสภา กู้ดอก, ๒๕๔๑:๗๕)

พระพุทธองค์ทรงได้ปรารภเอาไว้ว่าศาสนาหรือพรหมจรรย์ของพระองค์จะเจริญหรือเสื่อม อยู่ที่บริษัท ๔ ทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มีความเคารพใน พระรัตนตรัย และมีความเคารพในการศึกษา และมีความเคารพในสมาธิ ถ้าหากกระบวนการศึกษาของเราสามารถสร้างศรัทธาต่อความดี คนดี ให้แก่คนหนุ่มสาว สร้างคนฉลาดที่ยากจนให้การศึกษาและสร้างให้เขามีความมั่นคงในชีวิตและจิตใจ ก็น่าจะถือว่าการสืบทอดศาสนทายาททางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๒.๘ บริบททางสังคมของอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

งานวิจัยในครั้งนี้ได้ศึกษารูปแบบและวิธีการสร้างศาสนทายาทเขตอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ตามวัตถุประสงค์ที่ได้เป็นข้อตกลงไว้เบื้องต้น เพื่อให้ทราบข้อมูลที่ชัดเจนในการศึกษา ดังนั้น จึงขอกล่าวถึงบริบททั่วไปของอำเภอพร้าวพอสังเขป

๒.๘.๑ ประวัติความเป็นมาของอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

อำเภอพร้าวมีชื่อเรียกตามภาษาพื้นบ้านว่า “เมืองป่าว” เป็นเมืองโบราณที่มีชื่อเสียงในสมัยโบราณว่า “เวียงพร้าววังหิน” หรือ “เวียงแจ้สัก” ปัจจุบันเรียกว่า “เมืองพร้าว” มีประวัติความเป็นมาปรากฏตามตำนาน โยนก พุทธศักราช ๑๗๘๐ “พระเจ้าราวเม็ง” ผู้ครองนครหริภุญไชยเมือง (จังหวัดเชียงราย) มีมเหสีทรงพระนามว่า “พระนางเทพคำข้าย” มีโอรสชื่อ “เม็งราย” พระเจ้าราวเม็งทิวคง พระเจ้าเม็งรายพระราชโอรสได้ขึ้นครองราชย์สืบต่อมา ในขณะนั้นทรงมีพระชนมายุ ๒๐ พรรษา มีพระโอรส คือ (๑) ขุนเครื่อง (๒) ขุนคราม (๓) ขุนเครือ

พุทธศักราช ๑๘๑๖ พระเจ้าเม็งรายทราบข่าวว่าทางหริภุญไชยนคร(เมืองลำพูน) อุดมสมบูรณ์พูนสุข จึงส่ง “อ้ายฟ้าจระบรูษ” ไปกระทำวิเทโศบายกลศึกทางเมืองลำพูนนานถึง ๗ ปี อ้ายฟ้าได้กระทำสำเร็จ จึงทูลพระเจ้าเม็งรายเพื่อเกณฑ์ไพร่พลยกทัพไปตีเมืองลำพูน

พุทธศักราช ๑๘๒๓ พระเจ้าเม็งรายทรงให้ขุนคราม โอรสองค์ที่สองครองเมืองเชียงราย และพระองค์ได้ยกทัพไพร่พลมุ่งสู่เมืองลำพูน การเดินทางถึงที่แห่งหนึ่ง พระองค์เห็นว่าท้องที่แห่งนี้เป็นชัยภูมิที่เหมาะสมตามตำราพิชัยสงคราม มีพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ จึงหยุดทัพเพื่อสะสมไพร่พลและเสบียงอาหารเพื่อให้กองทัพมีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยตั้งค่ายประคูดุหอรบอย่างมั่นคงแข็งแรงอยู่บนสันคอยแห่งหนึ่งคือ “เวียงหาย” และขนานนามว่า “นครป่าว” บางตำนานว่า “นครแจ้สัก” หรือ “เมืองป่าววังหิน” (คำว่า “ป่าว” มาจากคำว่า “ป่าวร้องกะเกณฑ์ไพร่พล” ภาษาท้องถิ่นหมายถึง “มะพร้าว” เพราะลักษณะภูมิประเทศมีภูเขาล้อมรอบกลมกลืนเหมือนลูกมะพร้าว) เมืองคงสร้างขึ้นด้วยพลโยธาของพระเจ้าเม็งราย

๒.๘.๒ สภาพทางภูมิศาสตร์

อำเภอพร้าวตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะยาวทางด้านเหนือลงมาทางใต้ โดยมีทิวเขาโอบรอบทั้ง ๔ ด้าน มีลักษณะทิวเขาสูงสลับซับซ้อน มีเนื้อที่ประมาณ ๑,๒๔๘ ตารางกิโลเมตร

๒.๘.๓ อาณาเขต

- ทิศเหนือ ติดต่อ อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่
- ทิศตะวันออก ติดต่อ อำเภอเวียงป่าเป้า, อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
- ทิศใต้ ติดต่อ อำเภอดอยสะเก็ด, อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
- ทิศตะวันตก ติดต่อ อำเภอเชียงดาว, อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

๒.๘.๔ ภูมิประเทศ

- พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้และภูเขา ประมาณ ๖๗๓,๕๐๐ ไร่
- พื้นที่ราบลุ่ม ประมาณ ๑๐๗,๐๓๕ ไร่

๒.๘.๕ ภูมิอากาศ

- ฤดูหนาว อากาศหนาวเย็น อุณหภูมิต่ำสุด ประมาณ ๑๐ องศาเซลเซียส
- ฤดูร้อน อากาศร้อน อุณหภูมิสูงสุด ประมาณ ๓๘ องศาเซลเซียส
- ฤดูฝน ฝนตกชุก ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยประมาณ ๑๑.๐๘ มม.

๒.๘.๖ การปกครอง

อำเภอพร้าวแบ่งการปกครองออกเป็น ๑๑ ตำบล ๑๐๘ หมู่บ้าน ประกอบด้วย

๑. ตำบลเวียง จำนวน ๖ หมู่บ้าน
๒. ตำบลทุ่งหลวง จำนวน ๖ หมู่บ้าน
๓. ตำบลบ้านโป่ง จำนวน ๘ หมู่บ้าน
๔. ตำบลน้ำแพร่ จำนวน ๘ หมู่บ้าน
๕. ตำบลโหล่งขอด จำนวน ๕ หมู่บ้าน
๖. ตำบลเขื่อนผาก จำนวน ๑๐ หมู่บ้าน
๗. ตำบลป่าไหล่ จำนวน ๑๐ หมู่บ้าน
๘. ตำบลแม่แวน จำนวน ๑๑ หมู่บ้าน
๙. ตำบลป่าตุ่ม จำนวน ๑๒ หมู่บ้าน
๑๐. ตำบลแม่ปิ้ง จำนวน ๑๓ หมู่บ้าน
๑๑. ตำบลสันทราย จำนวน ๑๕ หมู่บ้าน

๒.๘.๖ หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น

- เทศบาลตำบล ๒ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลเวียงพร้าว, เทศบาลตำบลแม่ปิ้ง
- องค์การบริหารส่วนตำบล ๕ ตำบล

๒.๘.๗ จำนวนประชากรและครัวเรือน

อำเภอพร้าวมีประชากร รวม ๕๔,๕๐๒ คน ชาย ๒๗,๓๘๖ คน หญิง ๒๗,๕๑๖ คน จำนวนครัวเรือน ๑๕,๕๓๒ หลังคาเรือน มีชาวเขา ๕ เผ่า ประกอบด้วย กระเหรี่ยง, ลีซอ, มูเซอ, ม้ง, อีเก้อ รวม ๖,๓๗๕ คน

๒.๘.๘ สภาพทางเศรษฐกิจ

สถานภาพทางเศรษฐกิจในการดำรงชีพของชาวอำเภอพร้าวก่ออาชีพกรรมชาติเป็นหลัก ราษฎรของอำเภอพร้าวประมาณร้อยละ ๘๘ ประกอบอาชีพทางการเกษตร คือทำนา ทำสวน ทำไร่ มีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ ๑๐๗,๐๓๕ ไร่ เป็นพื้นที่ทำนาประมาณ ๔๑,๐๐๔ ไร่ พืช/ไม้ผลที่ทำ การเพาะปลูกส่วนมาก ได้แก่ ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ถั่วลิสง อ้อย ยาสูบ มันเทศ ลำไย ลิ้นจี่ มะม่วง

- อาชีพอื่น ๆ

- เครื่องจักสาน (ไม้ไผ่, หวาย) บ้านป่าบง หมู่ที่ ๘ ต.สันทราย
- ผลิตภัณฑ์เซรามิก บ้านสหกรณ์แปลง ๒ หมู่ที่ ๖ ต.เขื่อนผาก
- หม้อและกระถางดินเผา บ้านเหล่า หมู่ที่ ๓ ต.ป่าไผ่
- การประดิษฐ์ดอกไม้แห่งของกลุ่มแม่บ้านทุกหมู่บ้าน
- การทำกระดาษสาของกลุ่มแม่บ้าน ต.เขื่อนผาก , ต.แม่ปิ้ง
- การทำอิฐ บ้านแม่จัด ม. ๔ ต.ทุ่งหลวง

๒.๘.๙ ประเพณีและวัฒนธรรม

นับจากอดีต ชีวิตของชาวล้านนาผูกพันอยู่กับพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้จากการดำเนินชีวิต และสถาบันทางศาสนาในชุมชน รวมทั้งระบบหัววัด หรือการรวมกลุ่มของวัดต่างๆ ไม่ว่าจะใกล้หรือไกลกัน และคนในชุมชนหนึ่งชักชวนคนอีกชุมชนหนึ่งมาทำบุญที่วัดของตน เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กันขณะที่พุทธศาสนามีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตของคนเมืองอย่างลึกซึ้ง ประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านอำเภอพร้าวมีประเพณีวัฒนธรรมไม่แตกต่างจากชุมชนอื่นในจังหวัดเชียงใหม่มากนัก เนื่องจากส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธลักษณะประเพณีวัฒนธรรมจึงคล้ายคลึงกัน ในส่วนที่แตกต่างจะเป็นประเพณีของชาวเขา ซึ่งพบว่ามีชาวเขาที่อาศัยอยู่มากถึง ๕ เผ่า

ข้อมูลทั่วไป

เกี่ยวกับสถานศึกษา ศาสนาสถาน โรงพยาบาล

- โรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา	๑	แห่ง
- โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ	๔๖	แห่ง
- โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาเอกชน	๓	แห่ง
- โรงเรียนพระปริยัติธรรมสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เชียงใหม่ เขต ๒	๑	แห่ง
- โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน (กระทรวงมหาดไทย)	๑	แห่ง
- ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน	๑	แห่ง
- ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแม่ฟ้าหลวง	๓	แห่ง
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	๒	แห่ง
- วัด (ราษฎร์)	๖๕	แห่ง
- สำนักสงฆ์	๑๔	แห่ง
- โบสถ์คริสต์ศาสนา	๕	แห่ง
- โรงพยาบาล	๑	แห่ง
- สถานีอนามัย	๑๕	แห่ง

๒.๘.๑๑ การคมนาคม

อำเภอพร้าวมีถนนติดต่อกับจังหวัดเชียงใหม่ได้ ๒ ทางคือ

๑. สายพร้าว – เชียงดาว – เชียงใหม่ ถนนลาดยางระยะทาง ๑๑๕ กิโลเมตร

๒. สายพร้าว – แม่แตง – สันทราย – เชียงใหม่ ถนนลาดยางระยะทาง ๑๐๓ กิโลเมตร

และยังมีถนนที่สามารถติดต่อกับต่างจังหวัดได้ คือ สายพร้าว – เวียงป่าเป้า – เชียงราย เป็น ถนนลาดยางระยะทางประมาณ ๕๓ กิโลเมตร

๒.๘.๑๒ การปกครองคณะสงฆ์อำเภอพร้าว

ในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอพร้าว (มหานิกาย) มีวัดรวมทั้งสิ้น ๕๕ วัด ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาจำนวน ๓๘ วัด สำนักสงฆ์จำนวน ๓๕ วัด ที่พักสงฆ์จำนวน ๑๘ แห่ง ในส่วนของคณะสงฆ์ธรรมยุต สังกัดเจ้าคณะตำบลแม่ปิ้ง (ธรรมยุต) ๕ วัด ที่พักสงฆ์ ๕ แห่งในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ มีพระภิกษุรวมทั้งสิ้น ๑๕๕ รูป สามเณร ๑๔๕ รูป ศิษย์วัด ๑๓ คน

พระสังฆาธิการที่ดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาส ๕๗ รูป รักษาการเจ้าอาวาส ๒๐ รูป
หัวหน้าที่พักสงฆ์ ๑๘ แห่ง เจ้าคณะตำบล ๕ รูป รักษาการเจ้าคณะตำบล ๓ รูป รองเจ้าคณะ
อำเภอ ๒ รูป เจ้าคณะอำเภอ ๑ รูป เลขานุการระดับอำเภอ ๓ รูป เลขานุการระดับตำบล ๑๒ รูป
ลักษณะรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์อำเภอพร้าว ทั้ง ๖ ด้าน ดังนี้

๑) การปกครอง

การปกครองคณะสงฆ์ของอำเภอพร้าวระดับการปกครองตั้งแต่เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะ
ตำบล และเจ้าอาวาส ได้ยึดถือเอาตามหลักการปกครองปรากฏในมาตรา ๓๗ พระราชบัญญัติ
คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๕ ตอนที่ ๑๑๕ วันที่ ๓๑ ธันวาคม
๒๕๐๕ เจ้าคณะอำเภอมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอของตน ดังนี้

- (๑) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ
มหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระ
สังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน
- (๒) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา
การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และ
การสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี
- (๓) ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือ
คำวินิจฉัย ชั้นเจ้าคณะตำบล
- (๔) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะตำบลให้เป็นไปโดยชอบ
- (๕) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาสตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้
อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการ
ปฏิบัติหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย
- (๖) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

๒) การเผยแผ่

๑. การอบรมให้ความรู้ รวมทั้งการแสดงธรรมเทศนาในโอกาสต่างๆ
๒. กิจกรรมดำเนินการของพระธรรมทูต พระธรรมจาริก
๓. กิจกรรมดำเนินการของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล
๔. การจัดงานเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา
๕. โครงการธรรมสัญจร ประจำปี

๖. จัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่ คู่มือทำวัตรสวดมนต์ คู่มืออุบาสกอุบาสิกา

๓) สาธารณูปการ

๑. ควบคุมดูแลการก่อสร้างอาคารเสนาสนะต่างๆ ภายในวัด
๒. การอนุญาตการสร้างวัด ตั้งวัด ขอพระราชทานวิสุงคามสีมา
๓. การจัดทำบัญชีรายรับ – จ่ายเงินของวัด บัญชีทรัพย์สินของวัด
๔. การจัดทำแผนผังวัด ประวัติวัด
๕. การจัดผลประโยชน์ของวัด
๖. การจัดงานทำบุญประจำปี งานฉลองเสนาสนะต่างๆ
๗. การจัดกิจกรรมเข้ารุกขมูล

๔) สาธารณสงเคราะห์

๑. การจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การศึกษาระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา
๒. การดำเนินงานหรือสนับสนุนศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดหรือศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
๓. จัดให้มีการส่งเสริมสนับสนุนศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินิจฉัย
๔. ส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนในวัด นอกวัดโดยพระวิทยากร

๕) สังคมสงเคราะห์

๑. สนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เช่น ช่วยเหลือผู้ประสบภัย ผู้ด้อยโอกาส
๒. สนับสนุนส่งเสริมชุมชนด้านสาธารณูปโภค เช่น ธนาคารข้าว ยาสมุนไพร พื้นบ้านเป็นต้น
๓. การช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชน ให้บริการการสถานที่ประชุม จัดลานวัด ลานใจ ลานกีฬา เป็นต้น
๔. จัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุ ให้ใช้เวลาว่างเป็นประโยชน์ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๖) การศึกษา

๑. จัดให้มีการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม – บาลี

๒. จัดให้มีการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
๓. จัดให้มีการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาให้พระภิกษุ สามเณรเล่าเรียนถึงระดับอุดมศึกษา
๔. การปฏิบัติงานของพระปริยัตินิกเทศ พระบัณฑิตอาสา (ประกอบ ธรรมไชย, ๒๕๔๕ : ๑๓) เอกสารงานวิจัยสภาพการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอพร้าว

สถานศึกษาทางศาสนา

สถานศึกษาทางศาสนาที่สำคัญอันเป็นแหล่งที่ศึกษาหาความรู้ทางพระพุทธศาสนา และเป็นแหล่งความรู้ทางด้านอื่น ๆ (ทางโลกและทางธรรม) รวมถึงเป็นสถานที่ทำกิจกรรมอื่นทางด้านศาสนาเช่น การบวชภาคฤดูร้อน ของ

โรงเรียนเขื่อนผากวิทยา

โรงเรียนเขื่อนผากวิทยา เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ตั้งอยู่ที่วัดเขื่อนผาก อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ทั้งหมด ๓ ไร่ ๕ งาน ๕๖ ตารางวา ได้รับใบอนุญาตจากกรมการศาสนา เมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยมีพระครูวิมลธรรมานุศาสน์ เป็นผู้รับใบอนุญาต และดำรงตำแหน่งผู้จัดการ ตามใบอนุญาตเลขที่ ๒๕/๒๕๓๕ และมีพระมหานิรันดร์ รตนเมธี ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ เปิดสอนทั้งสายธรรมบาลี และสายสามัญ สำหรับสายสามัญ เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย การบริหารดำเนินงาน ได้ปฏิบัติตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย เรื่องโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๕

ปณิธานในการจัดการศึกษา

โรงเรียนเขื่อนผากวิทยา แผนกสามัญศึกษา เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งสังกัดกองศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งพระพุทธศาสนา มุ่งอบรมส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชนที่เข้ามาบรรพชาเป็นศาสนาทายาทของพระพุทธศาสนาในเขตชนบทให้ได้รับการศึกษาทั้งทางโลก และทางธรรมควบคู่กันไป โดยเน้นคุณธรรม และจริยธรรม พัฒนาผู้เรียนให้ครบทุกด้าน คือ ด้านสติปัญญา ด้านร่างกายและด้านจิตใจ ยึดมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อประยุกต์ใช้ในโลกรปัจจุบัน ได้อย่างมีความสุข

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง

๑. ขยายโอกาสทางการศึกษาให้เจริญถึงพุทธเยาวชนในชนบทอย่างทั่วช่วย
 เหลืองงานของรัฐบาล ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น
๒. ส่งเคราะห์ทางการศึกษาให้แก่พุทธเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา
๓. สรรหาศาสนทายาทให้แก่พุทธศาสนา
๔. ปลุกฝังความรอบรู้ความเข้าใจในสาขาวิชาการต่างๆ ตามวัยของเด็กพร้อม
 ไปด้วยการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมควบคู่กัน ไปให้แก่
 เยาวชนโดยตรง

นโยบายของโรงเรียน

๑. จัดบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาดร่มรื่น เหมาะสมกับบรรยากาศการเรียน
 การสอน และเหมาะสมกับ โรงเรียน
๒. ส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาของพระภิกษุ และสามเณรในท้องถิ่นให้ได้รับ
 การศึกษาอย่างทั่วถึง และเจริญก้าวหน้าอย่างมีระบบในทุกๆ ด้าน
๓. จัดครูอาจารย์เข้าสอนนักเรียนให้ตรงกับความรู้ความสามารถ และวิชาเอกที่
 เรียนมาพัฒนาความรู้ ทักษะขบวนการของบุคลากรให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ
๔. การเรียนการสอนเน้นทักษะกระบวนการเรียนรู้ ทุกกลุ่มสาระ และยึด
 นักเรียนเป็นศูนย์กลาง ส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองมากที่สุด
๕. เชิดชูเกียรติยกย่องนักเรียน บุคลากร และเจ้าหน้าที่ของโรงเรียนที่ทำความ
 ดีเผยแพร่ความรู้ให้ปรากฏต่อสาธารณชน
๖. เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม

แนวทางการจัดการเรียนการสอนที่เน้นเป็นพิเศษ

ปัจจุบันทิศทางการจัดการเรียนการสอนมีความเจริญก้าวหน้าเป็นยุคของข้อมูล
 ข่าวสาร ซึ่งทางโรงเรียนได้ตระหนักถึงเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างยิ่งประกอบกับทางโรงเรียนได้มุ่งเน้น
 การศึกษาเป็นพิเศษดังนี้

๑. มุ่งเน้นให้พระภิกษุสามเณรนักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรมมีความเป็น
 ระเบียบวินัย
๒. สำนึกและตระหนักในหน้าที่ของตนเองเพื่อให้เหมาะสมกับสมณะวิสัย
๓. มุ่งเน้นให้พระภิกษุ สามเณรนักเรียน รู้วิถีชีวิตของภูมิปัญญาชาวบ้านใน
 เขตพื้นที่ ที่อาศัย

๔. มุ่งเน้นให้พระภิกษุ สามเณรนักเรียน เป็นเลิศทางด้านทักษะคอมพิวเตอร์
 ๕. มุ่งเน้นให้พระภิกษุ สามเณรนักเรียน เป็นเลิศทางด้านภาษาท้องถิ่น
 (ภาษาล้านนา)

การมีส่วนร่วมของชุมชน

๑. มีการจัดตั้งกองทุนการศึกษา ซึ่งได้รับความร่วมมือจากพระภิกษุสงฆ์
 ศรัทธา ประชาชนทั่วไป
 ๒. ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลในท้องถิ่นตลอดจนถึงผู้ประกอบการของ
 นักเรียนใน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอันเป็นภูมิปัญญาของ
 ท้องถิ่น
 ๓. ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเขื่อนผากในเรื่องทุน
 อาหารเพล และหนังสือห้องสมุด
 ๔. ได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์ในเขตอำเภอพร้าว ศรัทธา
 ประชาชน ในเรื่องการ บริจาคสิ่งของครุภัณฑ์ ตลอดจนถึงทุนการศึกษา
 และปัจจัยสี่
- (เอกสารธรรมนูญโรงเรียนเขื่อนผากวิทยาพ.ศ. ๒๕๕๐- ๒๕๕๑)